

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Štěpán Tichý

DOMÁCÍ NÁSILÍ A JEHO PREVENCE

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: doc. JUDr. Bc. Tomáš Gřivna, Ph.D.

Katedra trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 18. 1. 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracoval samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 18. 1. 2015

Štěpán Tichý

Poděkování

Děkuji panu doc. JUDr. Bc. Tomáši Gřivnovi, Ph.D. za vedení práce a veškerou pomoc, kterou mi poskytl při jejím zpracování. Rovněž děkuji své rodině, která mi byla oporou v průběhu celého studia.

Obsah

Úvod	7
1 Základní pojmy	8
1.1 Násilí	8
1.2 Domácí násilí	9
1.3 Ostatní pojmy.....	10
2 Znaky domácího násilí.....	11
2.1 Neveřejnost.....	11
2.2 Opakování a dlouhodobost.....	11
2.3 Eskalace.....	12
2.4 Neměnné rozdělení rolí.....	12
3 Formy a druhy domácího násilí.....	13
3.1 Fyzické násilí.....	13
3.2 Psychické násilí.....	14
3.3 Ekonomické násilí.....	15
3.4 Sociální násilí.....	15
3.5 Sexuální násilí.....	16
4 Násilí mezi partnery	16
4.1 Epizoda v minulosti	17
4.2 Psychické týrání.....	17
4.3 Krátká historie násilí	17
4.4 Partnerský terorismus.....	17
5 Násilí na dětech	17
6 Násilí na seniorech	18
7 Násilné osoby.....	19
8 Viktimologie	21
8.1 Obecně.....	21
8.2 Ženy jako oběti	22
8.3 Děti jako oběti.....	23
8.3.1 Psychické týrání	24
8.3.2 Fyzické týrání.....	24
8.3.3 Zanedbávání	24

8.3.4	Sexuální zneužívání	25
8.4	Senioři jako oběti	25
8.5	Muži jako oběti	26
9	Právní úprava a její stručná historie	28
9.1	Zákon č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím a následný vývoj.....	28
9.2	Nový občanský zákoník a zákon o zvláštních řízeních soudních.....	30
9.2.1	Zákon o zvláštních řízeních soudních.....	30
9.2.2	Nový občanský zákoník.....	31
10	Postavení oběti	32
10.1	Zákon o peněžní pomoci obětem trestných činů	32
10.2	Zákon o obětech trestných činů	33
11	Trestní právo	36
11.1	Vybrané trestné činy	38
11.1.1	Společné obydlí	38
11.1.2	Týrání.....	39
11.1.3	Pojem „po delší dobu“	39
11.1.4	Osoba svěřená.....	39
11.2	Týrání osoby žijící ve společné obydlí.....	40
11.3	Týrání svěřené osoby	41
11.4	Nebezpečné pronásledování	43
12	Vybrané právní instituty	44
12.1	Vykázání.....	44
12.2	Předběžné opatření ve věci ochrany proti domácímu násilí.....	46
13	Prevence	50
13.1	Prevence obecně.....	50
13.2	Primární prevence	50
13.3	Sekundární prevence	51
13.4	Terciální prevence.....	52
	Závěr.....	54
	Seznam použité literatury	56
	Odborná literatura.....	56

Odborné články	57
Internetové zdroje	58
Soudní rozhodnutí.....	58
Právní předpisy	59
Ostatní dokumenty.....	59
Summary.....	60
Resumé	61
Název v anglickém jazyce	62
Klíčová slova	62
Key words.....	62

Úvod

Domácí násilí provází lidskou společnost od nepaměti a je s ní velice pevně spjato. Lze konstatovat, že se vyskytuje ve větší či menší míře ve všech kulturách po celém světě. Jeho kořeny lze spatřovat v historickém patriarchálním modelu rodiny. Právě tradiční rozdělení rolí v rodině, které je postaveno na nerovných vztazích, je jedna z hlavních příčin domácího násilí. Tento model vychází z představy, že muž jako otec, manžel a živitel je takřka neomezeným onnipotentním pánem rodiny, jehož moci se musí všichni členové „ať už po dobrém nebo po zlém“ podrobit (pozice podobná pateru familias v antickém Římě). Tento přístup je však z pohledu moderní společnosti absolutně nepřijatelný.

Hlavním specifikem domácího násilí, je fakt, že je páčáno na osobách blízkých. Vztahy mezi manželi, rodiči a dětmi a jiné rodinné vztahy by měly být rovné, upřímné a láskyplné. Rodina by měla být pro její členy bezpečným zázemím. Naneštěstí ne vždy tomu tak je. Rodina může být velice nebezpečným místem plným teroru a agrese. „Sociolog Richard J. Gelles (1997) tvrdí, že rodina je nejagresivnější skupinou ve společnosti, s výjimkou policie a armády. Také jiný významný sociolog, Anthony Giddens (1999, s.177), poukazuje na to, že k násilí v rodinném kruhu dochází statisticky mnohem častěji než na ulici.“¹ Oběť domácího násilí z výše uvedených důvodů postrádá ve většině případů jakoukoli podporu ze strany nejbližšího okolí, které se obětí jiných trestných činů povětšinou dostává. Neveřejnost a další faktory pak způsobují, že pomoc nepřichází ani velmi dlouhou dobu zvenčí a oběť se tak dostává často do takřka bezvýchodné situace.

Domácí násilí je velice závažný problém, který začal být vnímán laickou ale i odbornou veřejností až teprve v nedávné době. Jakýsi zlom nastal až 60. a 70. letech 20. století v souvislosti s činností feministických organizací zejména ve Spojených státech amerických. Tato hnutí věnovala úsilí především medializaci a detabuizaci tohoto tématu. Veřejnost tak začala být vůči tomuto tématu mnohem otevřenější a citlivější. U nás tento proces nastal až po změně poměrů po sametové revoluci, přičemž větší pozornost byla domácímu násilí věnována až po roce 2004.

Domácí násilí je jev, který se většinou neodehrává na veřejnosti, ale spíše doma za zavřenými dveřmi. Jako takový je stále značnou částí společnosti vnímán jako ryze osobní záležitost. V nedávné minulosti se dokonce objevovaly četné názory, že domácí násilí je až tak intimní fenomén, že by vůbec nemělo být kriminalizováno. Například v roce 1985 bylo vydáno doporučení výboru ministrů Rady Evropy R85(4), které se ke kriminalizaci domácího násilí vyjadřuje velmi opatrně, když stanoví, že stíhání tohoto jednání nechá na jednotlivých státech, avšak jeho postih doporučuje jen v extrémních případech.² To dokládá, jak byl tento jev donedávna tabuizován a s jakou opatrností byl začleňován do právních řádů. Tyto důvody způsobily, že domácí násilí jako pojem

¹ Ševčík, D., Špatenková, N., a kol., Domácí násilí: Kontext, dynamika a intervence, 1. vydání, Praha : Portál, 2011, s. 1

² Voňková, J., Spoustová I. Domácí násilí v českém právu z pohledu žen. 2. vydání. Praha : Profem, 2008, s. 18

nebylo dlouhou dobu vůbec definováno. V současnosti existuje více definic, ovšem žádná z nich není obecně uznávaná.

Toto téma diplomové práce jsem si vybral především proto, že mě interesuje obzvláště jeho kriminologická část. Zajímal mě zejména motiv násilných osob, z jakých pohnutek se dopouští násilného jednání vůči osobě blízké, vůči členu rodiny. Dalším důvodem, který u mě vzbudil zájem o toto téma, byla velice vysoká četnost domácího násilí v praxi a zároveň i početnost falešných obvinění a zneužití právních institutů sloužících k ochraně oběti.

1 Základní pojmy

1.1 Násilí

Začněme samotným pojmem násilí. Násilí je obecně definováno jako zlé nakládání, tělesné útoky, pohrůžky obdobným násilím nebo jednáním, které působí újmu na fyzickém, sexuálním nebo psychickém zdraví. Jde o agresi jedné osoby proti osobě druhé, jejímž cílem je ublížit, poškodit, poranit nebo zabít. Ovšem existuje samozřejmě řada dalších definic, ale na tomto místě bych chtěl zmínit velice komplexní definici Mezinárodní zdravotnické organizace, která je vymezena ve Světové zprávě o násilí a zdraví z r. 2002 (World Report on Violence and Health). Zde je definováno jako „*Záměrné použití nebo pohrůžka fyzické síly nebo moci, proti sobě samému, jiné osobě, nebo proti skupině či společnosti, které má za následek, nebo s vysokou pravděpodobností může mít za následek zranění, smrt, psychické poškození, chybný vývoj člověka, nebo deprivaci.*“³ Dále jsou v tomto dokumentu uváděny druhy násilí, které sice nejsou jednotně přijímány, ale jsou velmi užitečné pro nástin rozdělení forem násilí. První formou násilí, je násilí směřované vůči sobě samému (Self- directed). Jedná se o druh násilí, kdy pachatel i oběť je tatáž osoba. Dále je děleno na sebepoškození a sebevraždu.

Druhou formou je kolektivní násilí. Je páchano většími skupinami osob a může být dále rozděleno na násilí sociální, politické a ekonomické.

Třetí, pro toto téma nejdůležitější forma, je mezilidské násilí páchané mezi osobami. Tento typ násilí je dále dělen na páchané v soukromí (uvnitř rodiny nebo mezi partnery) a na páchané na veřejnosti. Soukromé násilí se pak člení podle oběti na násilí páchané na dětech, na partnerovi, nebo na seniorech a také podle formy na násilí fyzické, sexuální, psychické a na zanedbávání péče a odmítání.

Snaha definovat samotné násilí se objevuje i v jiných vědách, jako je sociologie, psychologie, kriminologie apod. Násilí pochopitelně vymezují různě vzhledem tomu, že každá věda tento jev popisuje z jiného úhlu pohledu. V sociologii je násilí někdy označováno za jev vznikající při sociálním konfliktu, kde svoji roli hraje napětí a strach. Psychologie definuje násilí jako „*patologický způsob interakce jedince s okolím.*“⁴

³ Dostupné z http://whqlibdoc.who.int/publications/2002/9241545615_eng.pdf?ua=1

⁴ Novotný, O., Zapletal, J., a kol. Kriminologie. 3. vyd. Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2008, s. 285

Kriminologové spojují násilí s agresí, vymezují tento pojem tedy poněkud úžeji. Z toho vychází i obecně uznávaná definice, která se omezuje na útok na fyzickou nebo psychickou integritu člověka ve smyslu úmyslného užití fyzického násilí, resp. pohrůžky násilím vůči jiné osobě⁵. Dále rozdělují násilí podle motivu na násilí *instrumentální*, *sloužící k dalšímu účelu* (např. loupež), a násilí *nepřátelské*⁶. Poslední, pro naše téma důležité) dělení je na násilí absolutní a kompulzivní. Absolutní násilí zcela postrádá složku vůle oběti, je tedy vyloučeno jednání oběti. Kompulzivní jednání vůli oběti nevyklučuje a naopak na ni působí, přičemž jeho účelem je podrobení oběti. Poslední zmiňované je typické pro domácí násilí, kde vystupuje do popředí mocenský motiv pachatele.

1.2 Domácí násilí

Ačkoli je domácí násilí jeden z nejrozšířenějších společenských problémů, za což mluví i fakt, že je to nejčastěji páchaná forma násilí, trestní zákoník nezná pojem domácí násilí. Domácí právní úprava v tomto není žádnou výjimkou, protože termín domácí násilí se objevuje většinou jen v anglicky mluvících zemích jako „Domestic violence“. Dále se objevují termíny, jako jsou například Intimate violence (intimní násilí mezi partnery) a partner abuse (partnerské zneužití). V německy mluvících zemích se hovoří o násilí v rodině a v jeho okolí a násilí v domácnosti (Gewalt in der Familie und naher Umgebung, häusliche Gewalt). Termín ani definici domácího násilí tedy v naší právní úpravě nenajdeme, na tomto místě můžeme zmínit snad jen dvě definice. První je definice ministerstva vnitra, která je přejata z doporučení Rady Evropy o násilí v rodině z roku 1985. Násilí je zde popisováno takto: „*Násilné chování v rodině zahrnuje jakýkoliv čin nebo opomenutí spáchané v rámci rodiny některým z jejích členů, které podkopávají život, tělesnou nebo duševní integritu, nebo svobodu jiného člena stejné rodiny, nebo vážně poškozují rozvoj jeho osobnosti.*“⁷ Druhá je obsažena v důvodové zprávě k zákonu č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti domácího násilí, „*Domácí násilí je označení pro násilné jednání, kterým dochází k nebezpečnému útoku proti životu, zdraví, svobodě nebo lidské důstojnosti, a to v bytě nebo domě společně obývaném násilnou osobou i osobou, proti níž takový útok směřuje. Domácím násilím se rozumí opakované násilné jednání nebo opakované vyhrožování násilným jednáním, v důsledku kterého dochází nebo hrozí, že dojde, k nebezpečnému útoku proti životu, zdraví, svobodě nebo lidské důstojnosti, mezi osobami, které jsou či byli spolu v intimním, rodinném či jiném obdobném vztahu a žijí ve společně obývaném bytě nebo domě. V rámci domácího násilí lze jednoznačně identifikovat osobu násilnou i osobu ohroženou, proti níž takové útoky nebo výhrůžky útokem směřují.*“⁸ Všimněme si odlišností mezi těmito definicemi. V první, převzaté z doporučení Rady Evropy, je jedním z kritérií příslušnost k téže rodině, zatímco

⁵Novotný, O., Zapletal, J., a kol. Kriminologie. 3. vyd. Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2008, s. 286

⁶Tamtéž, s. 287

⁷Doporučení Rady Evropy R(85)4 o násilí v rodině z 26. 3. 1985

⁸Důvodová zpráva k zákonu č. 135/2006 Sb.

v druhé obsažené v důvodové zprávě k zákonu č.135/2006 Sb. je podmínkou, že násilí se odehrává v bytě nebo domě společně obývaným agresorem a obětí. Zde je vidět posun ve vnímání domácího násilí, jelikož pozdější definice je podstatně širší a dopadá na mnohem vyšší počet případů než pouze na případy rodinné (např. nesezdané páry, spolubydlící apod.). Nutno podotknout, že ani jedna ze dvou výše uvedených definic nezahrnuje kritérium pohlaví pachatele ani oběti.

Je nutno zde také zmínit jiné než právní definice, protože domácí násilí je multioborový fenomén, který je potřeba vykládat a pohlížet na něj z různých úhlů pohledu. Existuje feministická teorie, která akcentuje roli pohlaví, zatímco kriminologické definice jsou v tomto neutrální. „*Domácí násilí již není synonymem pro partnerovo (mužovo) týrání ženy, ale je definováno jako opakované, dlouhodobé a zpravidla eskalující násilí fyzického, psychického, sexuálního, sociálního a ekonomického rázu, které vytváří jednoznačně asymetrický vztah a vede ke stabilnímu rozdělení rolí na násilnou a ohroženou osob.*“⁹

Lze říci, že neexistuje žádná obecně platná definice, a ani v rámci jednotlivých oborů nepanuje v tomto shoda. Proto pro účely mé práce se budu zabývat domácím násilím v co nejširší podobě zahrnující partnerské zneužívání a násilí, násilí na dětech, ženách i seniorech, násilí spáchané na osobách žijících ve společném bytě nebo domě.

1.3 Ostatní pojmy

Existuje dále několik pojmů důležitých pro téma domácího násilí, které je vhodné na tomto místě osvětlit. Definici těchto pojmů nabízí důvodová zpráva k zákonu č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím, a zákon č. 273/2008 Sb., o policii České republiky.

„*Násilnou osobou se rozumí osoba, která ohrožuje jinou osobu (ohroženou osobu) na životě, zdraví, svobodě nebo lidské důstojnosti a společně s ohroženou osobou obývá byt nebo dům, popřípadě jsou či byli spolu s ohroženou osobou v intimním, rodinném či jiném obdobném vztahu, a vzhledem k aktuální zadokumentované situaci, předešlým incidentům a riziku reálného ohrožení lze důvodně předpokládat, že tato osoba se bude dopouštět i nadále násilí vůči ohrožené osobě.*“¹⁰

Vykázanou osobou se rozumí násilná osoba, vůči které bylo rozhodnuto o uplatnění institutu policejního vykazání podle § 44 zákona o Policii ČR nebo vykazání jako předběžného opatření soudu podle navrhovaného § 76b o.s.ř.(definice vychází z důvodové zprávy k 135/2006).

„*Ohroženou osobou se rozumí osoba, proti které směřuje domácí násilí ze strany násilné osoby; jedná se většinou o osobu, která společně s násilnou osobou obývá byt nebo dům, popřípadě jsou či byli spolu s násilnou osobou v intimním, rodinném či jiném obdobném vztahu.*“¹¹

Vykázáním se rozumí zásah do soukromého vztahu v podobě možnosti vykazat

⁹ Čírtková, L., Moderní psychologie pro právníky, 1. vydání, Praha : Grada Publishing a.s., 2008, s. 9

¹⁰ Důvodová zpráva k zákonu č. 135/2006 Sb.

¹¹ Důvodová zpráva k zákonu č. 135/2006 Sb.

násilnou osobu na dobu určenou z bytu nebo domu společně obývaného s ohroženou osobou, jakož i z jeho bezprostředního okolí. Jde o rozhodnutí Policie ČR (podle § 44 zákona o Policii ČR) nebo předběžné opatření soudu.¹²

2 Znaky domácího násilí

Domácí násilí je relativně svébytný a zvláštní jev, který se vyskytuje ve společnosti velice často. Domácí násilí má mnoho forem a druhů. Existuje však několik znaků, které domácí násilí odlišují od běžného násilného jednání a které jsou pro něj charakteristické. Zvláštnosti můžeme nalézt zejména ve vztahu pachatele a oběti, v místě kde se toto násilí odehrává, v opakování a v dalších rysech níže uvedených.

2.1 Neveřejnost

Domácí násilí se odehrává neveřejně mimo veřejnou kontrolu, kde oběť je izolována od jakékoliv pomoci. Odehrává se zásadně doma „za zavřenými dveřmi“ v intimním rodinném prostředí. Jsou však i výjimky, kdy se tak děje na veřejně přístupných místech (stalking, na dovolené na hotelu). Drtivá většina případů je však agresory páchána ve společně obývaném domě nebo bytě, přičemž se dále vyznačuje tím, že účastníci mají mezi sebou blízký většinou rodinný vztah. Toto prostředí prakticky vylučuje jakoukoliv kontrolu nebo existenci svědků. Těmi jsou většinou pouze osoby žijící ve stejné domácnosti nebo rodinní příslušníci, kteří sami bývají oběťmi domácího násilí (zejména nezletilé děti).

„Na to, aby mohl někdo zneužívat svoji sílu a převahu nad jiným, musí mít vhodné podmínky. Nesmí ho nikdo rušit, nesmí mu nikdo bránit například tím, že se zastane oběti anebo přivolá pomoc... Ať to zní jakkoli paradoxně, ale rodina je právě z těchto hledisek prakticky ideálním prostředím pro násilí. Je to přímý důsledek práva rodiny na soukromí, které je respektováno natolik, že v mnoha zemích je považováno za důležitější než ochrana slabších před násilím.“¹³

Domácí násilí se může odehrávat i dlouhá léta bez povšimnutí nejbližšího okolí, jenž bývá po odhalení značně šokováno. Agresor většinou na venek jako násilník nepůsobí a jeví se jako příkladný partner. Situace nakonec může nakonec vyústit i v to, že jednání oběti vyzní, jako by si celou věc vymyslela. Tyto skutečnosti způsobují vysokou míru latence těchto trestných činů. Z výše uvedených důvodů je velice obtížné domácí násilí odhalit, a tedy pomoci oběti a potrestat pachatele.

2.2 Opakování a dlouhodobost

Toto je jedno z klíčových kritérií. Pokud se jedná pouze o ojedinělý útok nebo výjimečný incident, nelze toto jednání označit za domácí násilí. Domácí násilí má svůj dynamický vývoj, ale ojedinělý útok může být prvním v budoucí řadě dalších útoků. Týrání trvá velmi dlouho dobu v řádech měsíců a roků. Skládá se z jednotlivých útoků, přičemž nemusí být neustálé. Násilí se opakuje (většinou v určitých intervalech či cyklech) a z hlediska časového se jedná o dlouhodobou záležitost. Jedním z hlavních

¹²Podle § 400 a násl. zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních č. 292/2013 Sb.

¹³ Výrost, J., Slaměník, I., Sociální psychologie, 2. vydání, Praha : Grada Publishing a.s., 2008, s. 173

motivů násilníka bývá absolutní kontrola nad životem oběti, což je jedna z příčin zmiňovaného opakování a dlouhodobosti. Agresor svými útoky v určitých intervalech, které se s postupem času čím dál více zkracují, pravidelně utvrzuje oběť i sám sebe ve své moci. Tímto způsobem vystavuje oběť obrovskému nátlaku ve snaze si ji úplně podrobit.

2.3 Eskalace

Ve většině případů domácího násilí se s postupem času zvyšuje intenzita jednotlivých útoků. Obecně lze tvrdit, že přechází od násilí psychického k násilí fyzickému. Na začátku celého vývoje násilného vztahu zpravidla stojí povětšinou slovní útoky. Ohrožená osoba tomu často nepřikládá velkou váhu a neuvědomuje si, že může jít o zrod dlouhodobého a eskalujícího násilí. Tyto verbální útoky se následně mohou de facto přelít v psychické násilí, které má již velmi závažné následky. Stejný vývoj je i v případech fyzického násilí, které začíná lehčími formami jako je například strčení nebo facka, jež obvykle nezpůsobují žádná zranění a oběť je často jen zaskočena. Napadená osoba to považuje za ojedinělý incident a mnohdy pachatele ospravedlňuje tvrzeními, že ho vyprovokovala nebo že si to zasloužila. Tyto zdánlivě nevinné počátky mohou končit těžkým ublížením na zdraví či dokonce smrtí. Můžeme konstatovat, že agresor zprvu útočí na lidskou důstojnost. Působí tak psychickou újmu oběti, přičemž tyto útoky končí obyčejně sociální izolací napadené osoby. Tento okamžik se považuje za pomyslný bod zlomu, kdy se oběť může odhodlat a ještě sama se vymanit z násilného vztahu. Následuje fáze útoků na zdraví a vrcholem tohoto stupňování jsou útoky proti životu.

2.4 Neměnné rozdělení rolí

Domácí násilí se vyznačuje velice specifickým vztahem mezi jeho aktéry. Jak již bylo řečeno, dochází k němu mezi osobami blízkými nebo osobami žijícím ve společném obydlí. Pachatel a oběť mají mezi sebou velice blízký, intimní vztah, který násilí obvykle vylučuje. Charakteristické je nerovné postavení v rámci rodiny a její patriarchální charakter. Typickou podmínkou je, že role jsou pevně dány a v průběhu vztahu se nemění. Násilník jedná mocensky a snaží se oběť podrobit svému tlaku. Jakoukoli změnu rolí svým jednáním vylučuje. Musíme tedy odlišovat případy, kdy se partneři napadají a provokují navzájem a role jsou rovné. Jedná se o hádky, rvačky, vzájemné ničení majetku apod. Laicky se tato soužití označují jako „italská domácnost“. V těchto případech se role střídají a osoby jsou rovnoprávní partneři žijící ve vyrovnaném vztahu. Zde nenacházíme onu nerovnováhu. Oběť útoky může z počátku útoky tolerovat, nebo dokonce ospravedlňovat. Často je šokována, paralyzována, má z útočnicka strach a to znesnadňuje racionální rozhodování a tedy možnost se účinně bránit. *„Také provokace ze strany oběti nepřicházejí příliš v úvahu, jsou dokonce vyloučeny z podstaty věci samé, neboť oběť domácího násilí se vyznačuje tzv. extrémní laskavostí, tj. z násilnického partnera má strach a dělá vše proto, aby mu vyhověla a udržela co nejdéle klid.“*¹⁴ Toto jasné rozdělení rolí nemusí být okolí vůbec patrné,

¹⁴ Čírtková, L., Forenzní psychologie, 3. vydání, Plzeň : Aleš Čeněk, 2013, s. 238

agresor se totiž může navenek jevit velmi submisivně. Charakteristická tedy je jednostrannost, nerovnost a neměnnost rolí.

Výše uvedené znaky je nutno splnit kumulativně, aby se násilné jednání mohlo podřadit pod pojem domácí násilí. Je velice obtížné si povšimnout všech jednotlivých atributů hlavně z toho důvodu, že většina útoků se odehrává v soukromí nebo neveřejně. Další problémem je, že agresor působí navenek velice seriózně a své činy popírá s tím, že oběť si vše vymýšlí. Okolí většinou nemá násilníkovi nevěřit, jestliže důkazy o domácím násilí nejsou přímo do očí bijící. Pokud se k tomu přidá zároveň nechť veřejnosti, ale do nedávna i státu, nezasahovat do soukromé a rodinné sféry, vzniká velice obtížně řešitelný společenský problém.

3 Formy a druhy domácího násilí

Domácí násilí je poměrně složitý a rozmanitý fenomén a jako takový má tedy mnoho podob. Agresori při svém jednání používají širokou škálu útoku, ve snaze působit na každý aspekt života oběti. Jejich nástroje se liší podle účelu jejich útoku, avšak společným jmenovatelem je vždy snaha o totální kontrolu oběti. Autoři rozlišují, většinou shodně, tyto druhy násilného jednání:

- Fyzické
- Psychické
- Sociální
- Ekonomické
- Sexuální

Domácí násilí se také může dělit na:

- Násilí mezi partnery
- Násilí na dětech
- Násilí na seniorech
- Násilí na mužích¹⁵

3.1 Fyzické násilí

Jedná se o typickou formu domácího násilí, kdy oběť je vystavena fyzickým útokům ze strany agresora. Je obecně považováno i za formu nejčastější, což není pravda. Nejčastější formou je psychické násilí popsané níže. Fyzická agrese je totiž formou nejviditelnější nejnáze odhalitelnou, protože ve většině případů zanechává viditelné následky na těle- tedy zranění. Ty se oběť převážně snaží zakrývat. Když už své zranění musí nevyhnutelně přiznat, snaží se všemožně původ zranění zakrýt výmluvami (uklouznutí na schodech apod.). Pokud přeci jenom vyjde na povrch, že oběť si zranění nezpůsobila sama ale někdo z jejích blízkých, pokouší se agresora krýt s tím, že ho

¹⁵ Násilí na mužích bývá někdy zvlášť vyčleňováno z důvodů určitých specifik.

vyprovokovala nebo že si to zaslouží jako spravedlivý trest za svoje chování. Domácí násilí páchané fyzickou agresí bývá odhaleno až, když je oběť zraněna do té míry, že musí vyhledat lékařskou pomoc. Na tomto místě je třeba zmínit, že existují jak domácí tak mezinárodní příručky pro lékaře, které poskytují základní informace pro odhalování případů domácího násilí.

3.2 Psychické násilí

Psychické násilí, chcete-li mentální týrání či mučení, je základní složkou domácího násilí. Agresor úmyslně ponižuje, terorizuje, a zastrašuje slovními či jinými nekontaktními útoky oběť, která se cítí ponížena, zdeptána a bojí se partnera. Toto jednání způsobuje oběti psychickou újmu a narušuje její duševní i tělesné zdraví. Psychické násilí se vyskytuje ve všech případech domácího násilí. „*Je to dáno tím, že opakované napadání partnera, ať má jakoukoli povahu, vždy obsahuje i prvky psychického násilí. Každé (i fyzické) domácí násilí zasahuje oběť také po stránce psychické. Musí se totiž vyrovnat s faktem, že jí tělesně ubližuje blízká osoba, což vždy přináší psychickou destabilizaci, či přímo traumatizaci.*“¹⁶ Psychické násilí je tedy obvykle spojeno nebo kombinováno s jinou formou násilí. Psychické týrání se v čisté podobě, kde chybí složka fyzická, často nevyskytuje. Jedná se o jev svoji četností spíše vzácný, což může být důsledek i toho, že je nejhůře detekovatelné. Tato forma násilí má mnoho podob, Čírtková uvádí konkrétní projevy¹⁷:

- *Devalvující, urážlivá, zraňující komunikace*
- *Odmítání komunikace, ignorování, přehlížení nebo překrucování faktů (polopravdy a lži)*
- *Upírání základních práv, upírání možnosti podílet se na spolurozhodování, nesmyslné a zlovolné omezování, zakazování sociálních kontaktů, blokování seberealizace oběti*
- *Obviňování a manipulace*
- *Zastrašování, vydírání a vyhrožování*
- *Extrémní kontrola*
- *Psychické trestání oběti za její úspěchy v zaměstnání, za její oblíbenost v okolí*
- *Ničení oblíbených věcí oběti, ubližování domácím mazlíčkům*
- *Stalking*

Ačkoli se psychické týrání může zdát na první pohled méně závažné než násilí fyzické, ve skutečnosti to bývá naopak. Psychické násilí je minimálně stejně závažný problém jako násilí fyzické a následky jsou stejně závažné, přičemž oběti působí stejné ne-li horší utrpení. Oběť se navíc ocitá ve velice složité situaci, pokud je trýzněna čistě psychicky. V tomto případě je totiž velice těžké útočnickovo jednání vůbec prokázat, protože nezanechává žádná viditelná zranění. Pachatel totiž většinou navenek působí

¹⁶ Čírtková, L., Moderní psychologie pro právníky, 1. vydání, Praha : Grada Publishing a.s., 2008, s. 20

¹⁷ Tamtéž.

jako zcela normální či dokonce vzorný partner. Obvinění vznesená obětí pak působí jako smyšlená a zcela nedůvěryhodná.

3.3 Ekonomické násilí

Tato forma násilí je jeden z neúčinnějších nástrojů k faktickému podrobení si oběti. Pokud násilník kontroluje veškeré společné i osobní finance oběti, kontroluje tím i podstatnou část jiných sfér jejího života, kde peníze hrají zásadní roli. Jedná se vlastně o další prostředek sloužící k izolaci oběti.

Ekonomické násilí má mnoho podob, které se v drtivé většině případů prolínají a jen málokdy se vyskytují samostatně. Počáteční lehčí formou bývá kontrolování všech nákupů. Dále sem můžeme zařadit i nepřispívání na společné výdaje a na domácnost, nucení oběti žádat o peníze či zatajování finanční situace agresora nebo rodiny. Existují ovšem i těžší formy, které ještě více podtrhují mocenský charakter násilné osoby. Mezi ně patří např. úplná kontrola příjmů a výdajů oběti, vynucování přepisu bytu na agresora apod.. Někteří násilníci zakazují svým obětem chodit do práce, nebo se snaží jim klást všemožné překážky s úmyslem zamezit výkon zaměstnání, tak aby oběť dostala výpověď. To vše proto, aby ohroženou osobu odřízli od finančních příjmů a učinili ji závislou na svých příjmech.

„Drží-li násilný partner svoji oběť v neustálé finanční tísní a pod pečlivou kontrolou, není schopna opustit domov či vyhledat pomoc. Nedostatek peněz se rovněž projeví ve společenském životě oběti, která se dostává do izolace a větší závislosti na agresorovi.“¹⁸

3.4 Sociální násilí

Sociální násilí se v rámci domácího násilí vyskytuje téměř vždy. Tato forma může existovat samostatně, ale většinou je přidružena k nějaké z ostatních forem. Vychází ze samotné podstaty domácího násilí, a to z jeho nevěřejnosti a z pachatelovy touhy podrobit své vůli prakticky celý život oběti. Spočívá především v sociální izolaci ohrožené osoby. Agresor pomocí výhrůzek (verbálních či fyzických), vydírání nebo přímo násilí oběť izoluje od jejího okolí. To je realizováno pomocí nejrůznějších příkazů, zákazů. Oběť je násilnou osobou po všech stránkách kontrolována a sledována. Postupně jsou zpřetrhány veškeré kontakty s rodinou, přáteli, známými apod. Ohrožené osobě je většinou zabaven telefon, znemožněn přístup k internetu a celkově zamezen veškerý kontakt s okolím. *„Kromě toho se ohrožený jedinec sám postupně stahuje ze sociálních kontaktů. Zpočátku je plně zaujat svým partnerem, příp. jinou osobou, později odmítá čelit pochybnostem příbuzných a přátel nebo se snaží eliminovat konfliktní situace, ve fázi rozvinutého násilí pak převládá stud a strach.“¹⁹*

¹⁸ Dostupné z <http://www.ic-brno.cz/formy-domaciho-nasili>

¹⁹ Ševčík, D., Špatenková, N., a kol., Domácí násilí: Kontext, dynamika a intervence, 1. vydání, Praha : Portál, 2011, s. 50

3.5 Sexuální násilí

Obecně lze říci, že sexuální násilí zahrnuje jakékoli sexuální činy, které jsou na oběti vynucovány nebo které oběť podstupuje nedobrovolně. „*Sexuální násilí je jakýkoliv sexuální akt, pokus o sexuální akt, nebo jiný čin směřující proti sexualitě člověka za použití nátlaku.*“²⁰ Tato forma násilí je ze všech nejvíce podmíněna pohlavím pachatele. V drtivé většině případů je pachatelem muž. Je překvapivé, že pachatelé znásilnění nejsou většinou cizí neznámé osoby, které by svou oběť napadli na veřejně přístupném místě. Často se většina případů odehrává v soukromí a je páchána osobou blízkou, přičemž některé výzkumy uvádějí, že tyto případy tvoří většinu sexuálních útoků. Literatura uvádí, že tyto útoky jsou obětí prožívány mnohem hůře, než útoky cizích neznámých osob. Jako jedna z příčin sexuálního násilí mezi partnery se uvádí nerovné mocenské postavení v rámci vztahu, kde většinou zmiňovanou mocenskou pozici zaujímá muž. Sexuální násilí má mnoho podob a neomezuje se pouze na znásilnění nebo sexuální nátlak. Řadíme sem i jiné trestné činy, které na první pohled do kontextu domácího násilí nezapadají, jako například kuplířství, soulož mezi příbuznými aj. Oběti sexuálního násilí často neutrpí vážná fyzická zranění, ale je jim způsobena velice závažná psychická újma a často jsou poznamenány na celý život. Statistiky uvádějí, že převážná část obětí trestné činy v sexuální oblasti vůbec nenahlásí policii. I zde je tedy vysoká míra latence. K tomu přispívá fakt, že pachatel se povětšinou brání tím, že sexuální akt byl dobrovolný a oběť se nebránila. Tato skutečnost pak v praxi předmětem složitějšího dokazování.

4 Násilí mezi partnery

Násilí mezi partnery nelze ztotožňovat se samotným pojmem domácí násilí. Jedná se pouze o část domácího násilí, které zahrnuje dále např. násilí páchané na seniorech nebo dětech. Partnerské násilí nezahrnuje pouze násilí mezi *současnými partnery, ale i mezi minulými, v sezdaném či nesezdaném soužití.*²¹ Jako takové je nejčastější formou domácího násilí. V roli násilné osoby může vystupovat muž i žena. Nesmíme tedy ztotožňovat pojem násilí mezi partnery s pojmem domácí násilí na ženách, jak se často děje. Někteří autoři dokonce považují fyzické násilí mezi partnery za nejčastější trestný čin vůbec. Podle autorky Piispy lze násilné chování rozdělit do určitých vzorců.²²

- Epizoda v minulosti
- Psychické týrání
- Krátká historie násilí
- Partnerský terorismus

²⁰ Světová zdravotnická organizace, dostupné z <http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs239/en/>

²¹ Voňková, J., Spoustová I. Domácí násilí v českém právu z pohledu žen. 2. vydání. Praha : Profem,

²² Piispa, M., Complexity of Patterns of Violence Against Women in Heterosexual Partnerships , 2002, dostupné z <http://vaw.sagepub.com/content/8/7/873.full.pdf+html>

4.1 Epizoda v minulosti

V tomto vzorci chování je násilí partnery překonáno a představuje již pouhou uzavřenou část jejich společného života. Je to nejméně závažná forma partnerského násilí a lze ji označit pro oběť nejméně traumatizující. „*Tento vzorec není spojen s výraznějšími poruchami osobnosti násilníka.*“²³

4.2 Psychické týrání

Psychické týrání jako forma domácího násilí bylo již popsáno výše. Tento vzorec je pro oběť velice traumatizující.

4.3 Krátká historie násilí

Jedná se o nejčastější vzorec násilného chování. Je pro něj typický určitý cyklus, ve kterém se odehrává. Tento cyklus se skládá ze tří časových úseků. Ty se pak v přesném a neměnném pořadí neustále opakují. Jejich délka se však měnit může. Cyklus násilí se skládá z následujících fází:

- Fáze narůstání napětí
- Fáze násilí
- Fáze klidu nebo-li „lábánek“

Časově nejdelší jsou fáze narůstání napětí a fáze klidu, přičemž s postupem času se zkracují. Ve fázi narůstání napětí může např. alkohol působit jako jakýsi katalyzátor.

4.4 Partnerský terorismus

Partnerský terorismus představuje nejzávažnější vzorec, kde v roli násilné osoby jsou zásadně muži. V tomto případě domácí násilí probíhá neustále, nejsou zde žádné fáze klidu a agresor kombinuje více forem násilného chování. „*Jde o dlouhodobé, chronické domácí násilí, které vážně oběť traumatizuje a psychicky poškozuje i děti, které v rodině vyrůstají.*“²⁴

5 Násilí na dětech

Násilí na dětech je velice specifická součást domácího násilí. Zde se v největší míře objevuje mocenský aspekt násilného vztahu, kdy násilná osoba (rodič nebo jiná osoba pečující o dítě) má osud dítěte prakticky ve svých rukou a kontroluje veškeré jeho jednání. Oběť je tedy fakticky bezbranná a její jedinou nadějí je pomoc zvenčí.

Násilí na dětech se často ztotožňuje s nepřiměřeným trestáním. Tento pojem je však mnohem širší a zahrnuje více forem násilného jednání. Králíčková násilí na dětech rozděluje na týrání psychické, fyzické nebo sexuální, zanedbávání a zneužívání. Toto jednání má velice závažné dopady na duševní a tělesné zdraví dítěte značně ohrožuje jeho vývoj. Tyto následky často nese celý život. V souvislosti s tímto jevem se objevují

²³ Čírtková, L., Moderní psychologie pro právníky, 1. vydání, Praha : Grada Publishing a.s., 2008, s. 12

²⁴ Tamtéž. s. 16

zkratky CAN (Child Abuse and Neglect) a CSA (Child Sexual Abuse).

Syndrom zneužívaného a zanedbávaného dítěte je v anglické literatuře označován zkratkou CAN. Jedná se o děti, které byly psychicky nebo fyzicky týrány, sexuálně nebo jinak zneužívány nebo zanedbávány. Zanedbávání je zde chápáno jako zanedbávání fyzické (podvýživa, časté zranění dítěte v důsledku zanedbávání dozoru, špatná hygiena), citové (nedostatek péče, lásky, pozornosti, morální podpory), zanedbávání vzdělání (omlouvání záškoláctví apod.) a zdravotní péče (neabsolvování pravidelných prohlídek u lékaře, lze sem zařadit i odmítání lékařské péče z náboženských důvodů). CSA je syndrom sexuálně zneužívaného dítěte. Obecně lze říci, že sem patří jakékoli přesvědčování nebo donucování dětí k jakékoli formě účasti na sexuálních aktivitách.

Nezletilé dítě lze však považovat za oběť i v případech, v nichž násilné jednání není směřováno přímo proti němu. Jsou to ty případy, kdy se nezletilé dítě stane svědkem domácího násilí. Děje se tak až v 80% případů.²⁵ V převážné většině případů se jedná o svědectví partnerského násilí. V těchto případech by se mělo nahlížet na dítě také jako na přímou oběť domácího násilí, v praxi je však většinou považováno z trestněprávního hlediska pouze za svědka. Tyto případy by měly být kvalifikovány jako psychické týrání dítěte. Dítě totiž žije v nepřátelském prostředí, které pro něj představuje neúnosný psychický tlak. Pociťuje strach z agresora a bojí se o týraného rodiče. Domov přestává vnímat jako bezpečné zázemí. Tyto a mnohé další skutečnosti způsobují závažné narušení vývoje dítěte. Osoby, které byly v dětství svědky domácího násilí, mají v dospělosti mnohem větší pravděpodobnost stát se pachatelem nebo obětí domácího násilí. Domnívám se, že toto jsou závažné argumenty, proč by měl nastat v praxi určitý posun a nahlížet na tyto děti jako na oběti a ne pouze svědky domácího násilí.

6 Násilí na seniorech

Senioři patří k velice rizikové skupině obětí ohrožených domácím násilím. Vyznačují se vysokou viktimmostí. Mezi hlavní důvody patří samozřejmě důsledky vyššího věku. Ty ovlivňují zejména fyzické a psychické vlastnosti obětí. Narůstající věk s sebou zpravidla nese úbytek fyzických sil, zvyšuje se pravděpodobnost vážných a dlouhodobých nemocí, duševních poruch a onemocnění. Takto postižené osoby ztrácí často schopnost samy se o sebe postarat a vzniká u nich tak závislost na cizí péči, která se jim dostává často pouze od osoby blízké nebo v zařízeních určených pro dlouhodobý pobyt seniorů od personálu. To je činí velice zranitelnými potencionálními oběťmi domácího násilí. Staří s sebou nese i ztrátu sociálních kontaktů, které senioři nejsou schopni dále udržovat zejména pro úbytek energie, zhoršený zdravotní apod. Ocítají se tak v relativní sociální izolaci, kdy jejich kontakt se omezuje na bezprostřední okolí a pečující osobu. Utvářejí se zde tak doslova „ideální“ podmínky pro vznik domácího

²⁵ Králíčková, Z., Žatecká, E., Dávid, R., Kornel, M. Právo proti domácímu násilí. Skripta. 1. vydání. Praha : C.H. Beck, 2011, s. 16

násilí.

Domácí násilí na seniorech je poměrně specifické co se týče forem násilí. Existuje zde jen hrstka případů sexuálního násilí a relativně málo fyzických útoků způsobujících těžké ublížení na zdraví. Naopak většina domácího násilí má formu ekonomickou, psychickou a sociální. Pokud se jedná o fyzického násilí, které je také poměrně časté, objevují se zde spíše lehčí podoby útoků jako je strkání, třesení, pohlavkování apod.

Ekonomické násilí má nejčastěji podobu jakýchsi měsíčních „příspěvků“, které si příbuzní na oběti vynucují. Ti většinou nejsou v žádné finanční tísní, takže to nelze považovat za pomoc v nouzi. Pokud senior odmítne dávat peníze, setká se často buď s psychickým, fyzickým nátlakem nebo s následným odmítáním péče. V případech psychického násilí se nejčastěji setkáváme s nadávkami a urážkami. Jako další formy domácího násilí na seniorech uveďme například izolaci nebo zanedbávání.

7 Násilné osoby

Je velice těžké vymezit typický psychologický profil pachatele domácího násilí, protože se jedná o trestný čin velice latentní. Velká část případů zůstane nezjištěna, což samozřejmě snižuje přesnost veškerých statistik a údajů z nich vycházejících. Ta část případů, která je oznámena a slouží tedy jako data pro oficiální statistiky, zahrnuje zejména případy závažnější. Je tomu tak, protože oběť se snaží svůj problém spíše skrývat a to i před svými nejbližšími. Většina se za násilí v rodině stydí, často se obviňuje, že oni sami selhali. Nelze tedy očekávat, že by domácí násilí oznámily a řešily svůj problém oficiální cestou. Pokud je domácí násilí oznámeno, jedná se většinou o případy, kdy oběť už nemůže dál týrání snášet a nevidí jiné východisko ze zoufalé situace. Dále se jedná o případy, kdy je násilí oznámeno někým z okolí bydliště, zdravotnickým personálem, sociálními pracovníky apod., to znamená, že následky týrání již musejí být zjevné. Údaje o pachatelích domácího násilí jsou samozřejmě z drtivé většiny získávány z oznámených závažnějších případů. Nelze tedy vyloučit, že psychologický profil pachatelů neoznámených případů se může lišit.

Žádná obecně přijímaná definice pachatele domácího násilí zatím neexistuje, existují však určité rysy pachatelů, které se častěji vyskytují. Jedním ze základních znaků, který vyplývá už ze samotného charakteru násilného vztahu, je touha po moci, touha někoho ovládat. Samotný akt násilí není primárním motivem agresora, protože zde násilí je pouhým nástrojem. Hlavním motivem násilného jednání je podrobení oběti své moci a její absolutní kontrolu. Pachatel domácího násilí tedy nemusí navenek působit jako zjevný násilník, naopak se může jevit jako pozorný a starostlivý otec a partner. Literatura vypočítává alespoň některé společné znaky násilných osob. Podle Voňkové jsou jimi *„nízká sebeúcta a slabá funkce ega, nedostatečná kontrola impulsů, extrémní žárlivost; reakce na stres, kterou se pachatel snaží ovládnout pomocí alkoholu a fyzicky napadá ženu; užívání sexu jako agresivního činu sloužícího ke zvýšení sebeúcty; víra v tradiční a patriarchální rodinu; lpění na zastaralých názorech na*

*mužskou nadřazenost a nadvládu.*²⁶

Násilné chování se může přenášet v rodině i na další generace. Jedním z kriminogenních faktorů je v případě domácího násilí samozřejmě dětství, rodina a výchova pachatele. Násilí v rodině lze považovat i za chování naučené. Jedná se zejména o situace, kdy násilník vyrůstal v rodině postižené domácím násilím. To se vyskytuje obzvláště v tradičních silně patriarchálně založených rodinách, kde vystupuje v roli násilníka zpravidla otec a v roli oběti matka. Vývoj dítěte vyrůstajícího v takovémto prostředí, kde násilné chování je na denním pořádku, může být ovlivněn a zvyšuje se pravděpodobnost, že se tento jedinec v dospělosti ocitne v roli agresora nebo oběti domácího násilí.

Další možnost, jak domácí násilí v rodině ovlivní budoucí vztahy se vytváří, pokud dítě je samo obětí domácího násilí. Mluvíme tedy o případech, kdy je dítě týráno nebo je svědkem partnerského násilí rodičů. Oběť se dostává do bezvýchodné situace, která je z její pozice prakticky neřešitelná. V důsledku toho se u ní objevují pocity ponížení, pokoření a zoufalství. V dospělosti se pak oběť může taktéž uchýlit k násilnému chování v rámci rodiny, které používá jako jakousi pojistku, aby se již nedostala do role oběti znovu. Už nechce být v pozici toho slabého a utlačovaného, raději bude ten silný agresor. Lze říci, že se jedná o formu obranného chování a kompenzace sníženého sebevědomí.

Pachatele domácího násilí můžeme dělit podle mnoha hledisek. Jedním z nich je dělení podle sebekontroly. Rozlišujeme pachatele nedostatečně se kontrolující (under-controlled personality) a přehnaně se kontrolující (over-controlled personality). Podstatou tohoto dělení je tedy míra sebekontroly. Nedostatečně kontrolující se osoba je zpravidla agresivní jak v kruhu rodinném, tak na veřejnosti. Často se jedná o tzv. typického násilníka, který nedokáže dostatečně krotit svoji výbušnou nebo přímo násilnickou povahu. Jeho útoky jsou poměrně časté, přičemž typická je fyzická forma týrání. Naproti tomu příliš kontrolující se osobnost představuje opak předchozího případu. Pro tento typ je charakteristická až abnormálně vysoká míra sebekontroly v konfliktních situacích, přičemž se veřejně nijak násilně nebo agresivně neprojevuje a vypadá jako spořádaný partner nebo otec. Problémem těchto osobností je, že potlačované negativní emoce se v nich hromadí a v určitých případech postupem času dochází k „výbuchu“, který odstartuje jejich násilné jednání. Typickou formou domácího násilí pro tyto pachatele je výše zmiňovaný cyklus, ve kterém se střídá fáze narůstání napětí, fáze násilí a fáze klidu neboli líbánek. Útoky zde nejsou tedy zpočátku tak časté, ale mohou být velice intenzivní. Po určité době se však většinou fáze klidu a narůstání napětí zkracují, zatímco fáze násilí se prodlužuje. Tím se pochopitelně zvyšuje i četnost útoků.

²⁶ Voňková, J., Spoustová I. Domácí násilí v českém právu z pohledu žen. 2. vydání. Praha : Profem, 2008, s. 49

8 Viktimologie

Viktimologie je věda zabývající se oběťmi trestných činů. Zkoumá zejména fyzické a psychické vlastnosti oběti, které ovlivňují viktimnost tj. „*disponovanost jedince nebo skupiny osob stát se obětí trestného činu.*“²⁷ Nezáleží totiž pouze na pachateli, koho si vybere jako oběť. Svoji roli v jeho výběru samozřejmě hraje osoba oběti a její vlastnosti. Některé osoby se tak pro pachatele jeví jako snadnější oběť než osoby jiné. Dalšími předměty výzkumu jsou dále např. samotný proces viktimizace, vztah pachatele a oběti, postavení oběti v trestném řízení, pomoc obětem trestných činů a prevence. Pro viktimologii je téma domácí násilí vcelku zajímavé, protože vztah oběti a pachatele je zde zcela specifický.

8.1 Obecně

Domácí násilí není pouze záležitostí žen jako obětí, jak si často laická veřejnost myslí. Ohroženou osobou se může stát kdokoli bez ohledu na pohlaví, věk nebo sexuální orientaci. Oběti se nejčastěji dělí na ženy, muže, děti a seniory. Ačkoliv se v roli oběti může ocitnout každý, existují zásadní rozdíly ve formě a následcích závislých na druhu oběti. Z tohoto hlediska lze domácí násilí rozlišit na dvě hlavní kategorie tj. násilí mezi partnery, kde obětí je muž nebo žena, popřípadě jejich děti jako svědci, a na násilí mezigenerační, kdy oběťmi jsou senioři (rodiče, prarodiče) nebo potomci (děti, vnoučata). Z pohledu viktimologie se zkoumají odlišnosti v závislosti na rozdílnosti obětí, ty vyplývají například ze vztahu mezi pachatelem a obětí, jejího pohlaví, věku apod.

Jedním ze základních jevů, kterým se viktimologie zabývá je viktimnost. „*Viktimnost je disponovanost jedince nebo skupiny osob stát se obětí trestného činu.*“²⁸ Zkoumají se zde vlastnosti tzv. „*potencionální oběti*“, které určují její disponovanost stát se obětí. Pro naše téma je důležitý zejména věk, rodinný stav, pohlaví a specifický vztah k pachateli.

Dalším zásadním jevem je viktimizace. Jedná se o „*proces, v němž se potencionální oběť stává obětí skutečnou*“²⁹, přičemž rozlišujeme viktimizaci primární, sekundární a terciální.

Primární viktimizace nastává jako přímý důsledek pachatelova útoku. Vzniká fyzická nebo psychická újma způsobená pachatelem. Následuje sekundární viktimizace, která je sice také následkem násilného jednání agresora, ale je však způsobena neprofesionálním a neodborným postupem orgánů činných v trestním řízení a jiných institucí (např. zdravotnický personál). Zde se nachází velký prostor zlepšení. Je nutné neustále vzdělávat veškeré osoby, které přicházejí s oběťmi do kontaktu, a bezpodmínečně od nich vyžadovat profesionální přístup. Pokud se oběť nedokáže dlouhodobě vyrovnat s tímto traumatem, lze hovořit o terciální viktimizaci. U obětí domácího násilí nastává tato situace velice často. Dlouhodobé týrání ze strany blízké

²⁷ Novotný, O., Zapletal, J., a kol. Kriminologie. 3. vyd. Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2008, s. 152

²⁸ Novotný, O., Zapletal, J., a kol. Kriminologie. 3. vyd. Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2008, s. 152

²⁹ Tamtéž. s. 154

osoby zpravidla oběť poznamená na celý život. Často se objevuje pocit viny, úzkosti, nízké sebevědomí apod.

8.2 Ženy jako oběti

Situace, kde partnerka je ohroženou osobou, je vůbec nejčastějším a bohužel také nejzávažnějším typem domácího násilí. Nejzávažnějším proto, že zde jsou oběti způsobovány velice závažné následky, jako jsou na příklad těžké ublížení na zdraví nebo smrt. Jak již bylo výše řečeno, ženy vystupují v roli oběti domácí násilí mezi partnery. Vzniká tedy mezi manžely, partnery, bývalými manžely a partnery (tzv. expartnerské násilí).³⁰ Jedná se tedy o vztahy nanejvýš soukromé a intimní, které by měly za normálních okolností násilí naopak vylučovat.

Případy, kdy oběťmi jsou ženy, mají svá specifika. Tyto typické znaky se ve většině případů opakují a lze podle nich domácí násilí lépe detekovat. Na základě této skutečnosti byl dokonce vypracován typický portrét týrané ženy. Týraná žena je většinou finančně či jinak materiálně závislá na svém partnerovi. Je k partnerovi velice pozorná, chová se k němu poslušně a podřízeně. Její sociální vazby jsou systematicky přetrhávány, v důsledku čehož je žena naprosto izolována. Motivem násilníkovy záměrné izolace je vyloučení sociální kontroly okolí. Průvodním jevem je, že oběť často zcela náhle přestane komunikovat se svými často i celoživotními přáteli, rodinou, spolužáky. Partner a děti se tak stávají jedinými osobami v životě oběti, což má za důsledek další zvýšení závislosti na partnerovi. Oběť si často paradoxně nedokáže život bez násilného partnera představit, ačkoliv jí neustále týrá. Partnerka pak přistupuje k ospravedlňování násilného jednání agresora s tím, že si to zasloužila a sama hledá záminky pro na ni páchaném násilí. Omlouvá partnera tvrzeními, že je ve stresu, pracovně přetížen nebo že prožil nešťastné dětství. Nezřídká má ohrožená osoba silné pocit viny za celou situaci. Dále se objevují pocity bezmoci, beznaděje nebo bezcennosti jako důsledek neustálého ponižování ze strany partnera. Má pocit, že selhala ona jako manželka, partnerka nebo matka a stydí se za sebe. To ještě více snižuje vůli oběti tento problém řešit. Ženy tak často nedávají navenek na sobě nic znát a mnohdy mimo domov pak vystupují naopak velice sebejistě až dominantně. Působí navenek optimisticky a šťastně, avšak realita je úplně jiná.

U žen jako obětí se často objevuje syndrom naučené bezmoci. Jedná se o stav, kdy oběť v důsledku dlouhodobého násilí ztratí zcela motivaci se bránit a odhodláni tuto situaci jakkoli změnit. Vytrácí se zcela víra v to, že oběť může situaci jakýmkoli způsobem ovlivnit. Nevidí žádné možné řešení, které by bylo v její moci uskutečnit. Situace se jí jeví jako zcela beznadějná a konečná, i když objektivně je v moci oběti tuto situaci změnit. Tento syndrom ještě více zhoršuje pozici oběti, která situaci v tomto stavu prakticky není sama schopna řešit. Proto je velice důležité rozpoznat znaky domácího násilí co nejdříve, kdy se situace oběti ještě jeví jako řešitelná.

³⁰ Ševčík, D., Špatenková, N., a kol., Domácí násilí: Kontext, dynamika a intervence. 1. vydání, Praha : Portál, 2011, s. 91

8.3 Děti jako oběti

Děti v kategorii obětí domácího násilí jsou specifickou skupinou, kterou se budeme zabývat podrobněji. Jako nezletilí a plně nesvéprávní jsou v naprosté většině případů existenčně závislí na násilné osobě, pokud se nejedná například o násilí mezi sourozenci. Tento stav je pro dítě velice nebezpečný, protože velice závažně ovlivňuje vývoj dítěte, ohrožuje jeho psychické nebo fyzické zdraví či dokonce život. Děti často nejsou schopny tuto situaci posoudit, neboť násilí se jim jeví jako zcela běžná součást rodinného života. Pro dítě, díky svoji nezkušenosti a nevypělosti, je velice obtížné stav rodinného soužití hodnotit, protože jsou vychovávány rodiče, jako autoritu, poslouchat. Násilnými osobami jsou v těchto případech většinou rodiče, ať už oba, či pouze jeden z nich, nebo osoby v obdobném postavení vykonávající péči nebo rodičovskou odpovědnost. „Podle sociologických výzkumů realizovaných v letech 2001 a 2006 agenturou STEM, v 80% rodin, v nichž se odehrává domácí násilí mezi rodiči, vyrůstají nezletilé děti.“³¹ Jestliže je dítě svědkem násilí, aniž by bylo přímou obětí, prožívá tuto stresovou, traumatickou a pro něj nepochopitelnou situaci velice špatně, proto se i v těchto případech považuje za oběť domácího násilí. U dětí lze rozlišovat dva druhy viktimizace- a to viktimizaci přímou a nepřímou.

O přímou viktimizaci se jedná, pokud je dítě přímou obětí domácího násilí. Tedy pokud je násilné jedná směřováno přímo proti němu. Dále sem lze zařadit případy, kdy na dítěti byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, lidskou důstojnost nebo mravní a duševní vývoj.³²

V situacích, kdy domácí násilí nesměřuje bezprostředně proti dítěti, ale je „pouhým“ svědkem násilí mezi rodiči popř. jinými osobami, které ho vychovávají, mluvíme o tzv. nepřímé viktimizaci. Je třeba si uvědomit, že dítě samozřejmě tímto velice trpí. Přítomnost domácího násilí v rodině závažně narušuje citový, rozumový a mravní vývoj dítěte a zanechává na něm následky na celý život.

Nutno zmínit, že v poslední době je patrný posun ve vnímání viktimizace dětí, kdy se objevuje stále častěji názor, že děti je nutné posuzovat vždy jako přímé oběti domácího násilí, i pokud se jedná o případy nepřímé viktimizace zmíněné výše.

Velice frekventovaným pojmem v oblasti domácího násilí na dětech je tzv. syndrom CAN. Tato zkratka pochází z angličtiny, kde vyjadřuje termín „Children abuse and neglect“. Do češtiny se však překládá jako syndrom týraného, zanedbávaného a zneužívaného dítěte. Definice toho pojmu se v české literatuře vyskytuje poměrně hojně, jmenuje například Dunovského.³³ „Za týrání, zneužívání a zanedbávání dítěte považujeme jakékoli nenáhodné, preventabilní (tzn., že mu lze předcházet), vědomé jednání rodiče, vychovatele nebo jiné osoby vůči dítěti, jež je v dané společnosti nepřijatelné nebo odmítané a jež poškozují tělesný, duševní i společenský stav a vývoj

³¹ Ševčík, D., Špatenková, N., a kol., Domácí násilí: Kontext, dynamika a intervence. 1. vydání, Praha : Portál, 2011, s. 120

³² Tamtéž.

³³ Dunovský, J., Dytrych, Z., Matějček, Z.: Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Praha: Avicenum, Grada, 1995, s.24

dítěte, případně způsobuje jeho smrt.“ Další definici nabízí Hanušová³⁴: „Jedná se o soubor nepříznivých příznaků v nejrůznějších oblastech zdravotního stavu a vývoje dítěte i jeho postavení ve společnosti, především v rodině. Je výsledkem zejména úmyslného ubližování dítěti, způsobeného nebo působeného nejčastěji jeho nejbližšími vychovateli, hlavně rodiči.“

Existuje několik forem týrání dětí: psychické, fyzické, sexuální, zneužívání, zanedbávání a další zvláštní formy.

8.3.1 Psychické týrání

Psychické týrání patří mezi nejčastější formy domácího násilí na dětech. Svoji podstatou však, na rozdíl například od fyzického týrání, může být ještě závažnější a mnohem hůře detekovatelné, jelikož jeho následky se projevují až po delší době a na rozdíl od zlomenin a modřin nejsou vidět na první pohled.

Psychické týrání lze rozlišit na týrání aktivní a pasivní. „*Aktivní forma psychického týrání zahrnuje nadávky, nelichotivé přezdívky, slovní útoky na sebevědomí dítěte, zesměšňování, zavrhování dítěte, srovnávání s jiným dítětem, vyhrožování dítěti nebo jeho blízkým osobám apod. Dítě od osoby, která by jej měla milovat a chránit stále slyší, že je špatné, hrozné, nesnesitelné, že své rodiče zklamává, je mu bezcitně vyhrožováno a nadáváno. Pasivní forma psychického týrání je typické nezájmem o dítě, nevšímáním až odmítáním dítěte, kontaktu s ním nebo projevů lásky k němu apod. Dítěti je např. zakazováno to, co má rádo, je omezováno ve styku s kamarády, je mu vyčítáno, že se o něj musí dospělý starat.“³⁵*

8.3.2 Fyzické týrání

Fyzické týrání lze taktéž podobně jako psychické týrání rozdělit na aktivní a pasivní týrání. Aktivní zahrnuje jakékoli násilné jednání směřující proti dítěti. Řadíme sem například surové fackování, bití pěstmi popř. řemenem, opasek a podobné fyzické útoky. Následky bývají zjevné, i když jsou v naprosté většině případů agresorem zlehčovány, maskovány apod. Jsou jimi zejména odřeniny, podlitiny, zlomeniny, řezné rány atd. Pasivní forma se z části překrývá se zanedbáváním dítěte. Mezi její formy nejčastěji patří neuspokojování základních biologických potřeb dítěte, které se projevuje zejména podvýživou, známkami špatné hygieny apod.

8.3.3 Zanedbávání

Zanedbávání je obecně definováno jako jakýkoliv nedostatek péče, který vede k vážnému ohrožení nebo poškození vývoje dítěte. Může tedy zahrnovat i výše zmíněné pasivní fyzické týrání. Zanedbávání může být důsledkem jednání úmyslného i nedbalostní, které může souviset i s nezvládnutím role rodiče. Zanedbání lze dělit na zanedbávání výchovy a vzdělání, zanedbání fyzické, které spočívá zejména

³⁴ Hanušová, J. Násilí na dětech - syndrom CAN. 1. vyd. Praha : Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, s. 6

³⁵ Dostupné z

http://www.ospod.cz/e_download.php?file=data/editor/16cs_2.pdf&original=Syndrom_CAN_text.pdf

v nedostatku výživy, hygieny, zdravotnické péče apod., a emocionální zanedbávání, kdy nedochází k uspokojování základních citových potřeb dítěte.

8.3.4 Sexuální zneužívání

Sexuální zneužívání jednou je z nejhůře odhalitelných a zároveň nejzávažnějších forem týrání dětí, které působí oběti velice závažné trauma často na celý život. Existuje mnoho definic, poměrně vyčerpávající předkládá Vaníčková: „*Sexuální zneužití je nepatřičné vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu, činnosti či chování. Zahrnuje jakékoli pohlavní dotýkání, styk nebo vykořisťování kýmkoliv, komu bylo dítě svěřeno do péče anebo kýmkoli, kdo dítě zneužívá. Takovou osobou může být rodič, příbuzný, přítel, odborný či dobrovolný pracovník či cizí osoba. Sexuální zneužívání se dělí na bezdotykové a dotykové. Bezdotykové zneužívání zahrnuje např. setkání s exhibicionisty a účast na sexuálních aktivitách, kde nedochází k žádnému tělesnému kontaktu, např. vystavování dítěte pornografickým videozáznamům. Kontaktní zneužívání je takové, kde dochází k pohlavnímu kontaktu, včetně laskání prsou a pohlavních orgánů, pohlavnímu styku, pohlavnímu styku orálnímu nebo análnímu.*“³⁶

8.4 Seniori jako oběti

V případech domácího násilí na seniorech bývají nejčastěji v roli násilných osob nejčastěji děti, vnuci popř. pečující nebo personál zařízení pečujících o seniory.

Problematika spojená se seniory jako oběťmi domácího násilí byla až do nedávna opomíjena a náležitě pozornosti se jí dostává až v poslední době. Jedním z důvodů je obecně nízký výskyt tohoto jevu v oficiálních statistikách, čehož je příčinou nízký počet oznámení případů násilí na seniorech. Seniorů ohrožených domácím násilím, kteří svůj problém oznámí je mizivé procento a tyto případy tvoří pouhou špičku pomyslného ledovce. Mnoho starších osob ani týrání nerozpozná a mlčky ho snáší. Pokud už sami násilí rozpoznají, většinou se za tuto situaci stydí, jelikož ji považují jako důsledek svého vlastního selhání v roli rodiče. Většinou pak tento problém tají před okolím, aby se nikdo nedozvěděl o jejich „rodičovském debaklu“. Často obviňují sami sebe a celou situaci velice bolestně prožívají, jelikož jsou na násilnou osobu mnohdy zcela odkázáni a zejména v případech týrání ze strany potomků k ní mají velice silný citový vztah. Dalším motivem neoznamování domácího násilí na seniorech je strach z možného potrestání svého dítěte, jelikož i zde bývá nadále zachován pocit povinnosti chránit své dítě před potrestáním. Z těchto důvodů lze říci, že v rámci problému domácího násilí jako celku je násilí na seniorech nejlatentnější formou. Je tedy nanejvýš vhodné školit v tomto směru osoby, které se seniory přicházejí do styku nebo navštěvují seniory doma, například sociální pracovníky a zdravotní personál. V současné době mají příslušníci těchto profesí potřebné vzdělání a znalosti, ale stále je však nutné prohlubovat informovanost laické i odborné veřejnosti.

³⁶ Vaníčková, E., Provazník, K., Hadj.-Maussová, Z., Spilková, J.: Sexuální násilí na dětech. Praha: Portál, 1999

8.5 Muži jako oběti

Muži jako oběťmi domácího násilí se budeme zabývat pouze v rámci násilí mezi partnery, protože u ostatních forem, jako například násilí na seniorech, se rozdíl mezi pohlavími stírají. Ačkoli se může zdát, že role násilné osoby v partnerském násilí je výhradně mužskou záležitostí, není tomu tak. Výzkumy ve Velké Británii poukázaly, že podíl mužů jako obětí domácího násilí je sice vyšší než u žen ale není zdaleka zanedbatelný. „Výzkum z roku 1996 ukázal, že 23% žen a 16% mužů ve věku 16-59 let bylo fyzicky napadeno dřívějším nebo současným partnerem; 12% žen a 5% mužů bylo napadeno ve třech nebo více incidentech domácího násilí; 41% žen a 31% mužů utrpělo fyzické zranění.“³⁷ Muži jsou tedy napadáni partnerkami méně často než ženy partnery a zranění jsou v méně případech. Zranění navíc nejsou tak závažná jako v případě žen. Muži bývají nejčastěji pokousaní a poškrábaní, občas utrpí podlitiny, ve velice vzácných případech zlomeniny, zatímco u žen je druhů zranění celá škála a některé případy končí smrtí. Takovýchto případů, které by měly fatální konec a kde oběti je muž, moc nenajdeme. Většinou se jedná o situace, kdy žena, která musela po dlouhá léta snášet týrání ze strany partnera, pod tíhou dlouhodobého tlaku a strachu svého partnera v sebeobraně zabije.

Podle Carnella³⁸ existují tři typy mužských „obětí“ domácího násilí a to: skutečná oběť, muž účastník se na vzájemném násilí a násilníci, kteří se za oběť vydávají. Takzvané skutečné oběti trpí v zásadě stejnými následky domácího násilí jako ženské oběti, ale i zde se najde několik odlišností. Muži většinou neztrácejí tak rychle pocit bezpečí ve společné domácnosti, domov většinou stále považují za bezpečné místo. Chování partnerky často bagatelizují a nijak neřeší. Typicky mají obavu ze sekundární viktimizace ze strany orgánů činných v trestním řízení, přičemž se domnívají, že budou považováni za slabého, neschopného „podpantofláka“, který si doma nedokáže udělat pořádek. Dalším typem jsou muži jako účastníci vzájemného násilí. V těchto případech zcela chybí jeden ze základních znaků domácího násilí, kterým je jasné a jednostranné rozdělení rolí, kdy jeden partner vystupuje ve všech případech jako násilná osoba a druhý jako oběť. Není zde ani tolik výrazný mocenský aspekt vztahu, kdy jeden partner se snaží druhého kontrolovat. Často se stává, že agresor se pasuje do role oběti, aby tím omlouval své vlastní jednání násilné chování. Posledním typem jsou muži, kteří se vydávají za oběť. Řadí se sem agresori, kteří tím maskují násilí ze své strany. Na rozdíl od vzájemného násilí jsou však výhradně násilnou osobou oni. Carnell sestavil tabulku znaků, které vykazují tyto „falešné oběti“, na jejímž základě je lze detekovat. Jako příklad lze uvést fakt, že falešná oběť se zpravidla snaží údajnou násilnou osobu, například při výslechu, co nejvíce očernit, neprojevuje skutečný strach z agresora, nemá obavy o svoji budoucnost. Naproti tomu skutečná oběť domácího násilí má tendenci situaci bagatelizovat nebo agresora

³⁷ Ševčík, D., Špatenková, N., a kol., Domácí násilí: Kontext, dynamika a intervence. 1. vydání, Praha : Portál, 2011, s. 95

³⁸Tamtéž. s. 99

obhajovat a vinu svalovat na sebe, přičemž projevuje strach z budoucnosti a dalšího vývoje celé situace.

9 Právní úprava a její stručná historie

Domácí násilí zůstávalo dlouhou dobu zákonodárci opomíjeno a tak český právní řád tento problém naprosto nerefletoval. Jako první krok zákonodárců v boji proti domácímu násilí lze označit přijetí zákona č. 91/2004 Sb. Tato novela, která nabyla účinnosti 1. června 2004, vložila do tehdejšího trestního zákona (zákon č. 140/1961 Sb.) novou skutkovou podstatu *týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě*, která se stala základem trestněprávní ochrany proti domácímu násilí. Na rozdíl od zahraničí nebyl v domácí právní úpravě použit výstižný termín domácí násilí.

9.1 Zákon č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím a následný vývoj

Zdaleka nejvýznamnější pokrok v této problematice byl učiněn přijetím zákona č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím, přestože se jedná pouze o torzo jinak velice komplexního poslaneckého návrhu č. 828 z roku 2004. Spolu s ním byly v relativně krátkém časovém intervalu přijaty některé další zákony, které jsou zmíněny níže, upravující taktéž tuto oblast. Zákon je založen na několika zásadách, které poskytují základní obecný rámec pro ochranu před domácím násilím. První z nich je princip priority práv, podle kterého je „*zásah do soukromé sféry přípustný, pokud je podle hodnotového řádu demokratické společnosti nezbytný, zvláště pak k ochraně zdraví, života, práv a svobod jiných ohrožených osob.*“³⁹ Dalším je princip subsidiarity, jenž stanoví, že při ochraně před domácím násilím se nejdříve použijí právní prostředky netrestní a trestněprávní prostředky až v případě, že ostatní nepostačují. Tato zásada vyplývá z obecné zásady subsidiarity trestní represe. Třetím principem je tzv. odvrácení hrozby nebezpečí, který poukazuje především na preventivní funkci jako reakci na nebezpečné chování násilné osoby. Následuje zásada přiměřenosti a minimalizace zásahů, „*Druh, trvání a intenzita zásahu policisty se určí podle míry požadavku účinné preventivní ochrany tak, aby co nejméně zasahovaly do ústavně zaručených práv a svobod. Zvláštní ohled je třeba brát na osoby nezletilé, staré a tělesně nebo mentálně handicapované.*“⁴⁰ Posledním je princip výměny informací mezi Policií ČR, orgány sociálně právní ochrany dětí a intervenčními centry.

Tento zákon novelizoval zákon č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky, zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon.

Do zákona o policii bylo touto složenou novelou vloženo oprávnění policie vykázat ze společného obydlí a jeho bezprostředního okolí násilnou osobu nebo uložit jí zákaz vstupu, pokud se v době policejního zásahu nenacházela ve společném obydlí. Toto policejní opatření je účinné po dobu deseti dní.

Novelizací občanského soudního řádu vznikly dva nové druhy předběžného opatření, kdy v prvním případě na návrh ohrožené osoby může soud osobě násilné uložit zákaz vstupu do společného obydlí po dobu jednoho měsíce, toto předběžné

³⁹ Důvodová zpráva k zákonu č. 135/2006 Sb., zdroj: ASPI

⁴⁰ Taméž.

opatření bylo možno prodloužit za určitých podmínek až na dobu jednoho roku. Druhým předběžným opatřením může předseda senátu uložit účastníku, proti kterému návrh směřuje, aby nevstupoval do bezprostředního okolí společného obydlí nebo navrhovatele a nezdržoval se tam.

Zákon č. 135/2006 Sb. také novelizoval trestní zákon, ve kterém pouze přibylo ustanovení u skutkové podstaty trestného činu maření úředního rozhodnutí, které mezi úřední rozhodnutí řadí i rozhodnutí podle zvláštního právního předpisu a předběžné opatření soudu, tak aby se tento trestný čin vztahoval i na vykázané násilné osoby v rámci domácího násilí. Důležité je, že naplnit skutkovou podstatu tohoto trestného činu může jak osoba násilná, tak osoba ohrožená.

Na tomto místě je nutné podotknout, že spolu se zákonem o ochraně před domácím násilím nabyt k 1. 1. 2007 účinnosti i zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, jenž upravuje kompetence intervenčních center, která jsou jedním ze základních pilířů ochrany poskytované ohroženým osobám a obětem domácího násilí.

Zákonem č. 134/2006 Sb. byl novelizován zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, který zavedl některé instituty ochrany dětí před domácím násilím, a to jak před násilím ze strany rodičů, tak násilím partnerským mezi rodiči. V ustanovení § 6 odst.1 písm. g) výslovně uvádí, že orgán sociálně-právní ochrany dětí se zaměřuje na děti ohrožené domácím násilím, čímž vytváří působnost těchto orgánů v dané problematice. Logicky pak přibyly v zákoně i další ustanovení vztahující se k tématu domácího násilí, jmenujme například povinnost orgánu sociálně-právní ochrany dětí oznamovat orgánům činných v trestním řízení skutečnosti nasvědčující tomu, že dochází k násilí mezi rodiči, jinými osobami odpovědnými za výchovu dítěte a dalšími fyzickými osobami v domácnosti obývané dítětem. Tato novela se samozřejmě promítá i do povinnosti mlčenlivosti zaměstnanců orgánu sociálně-právní ochrany, zaměstnanců obce s rozšířenou působností zařazených do obecního úřadu a zaměstnanců zařízení sociálně-právní ochrany, ti jsou mj. povinni zachovávat mlčenlivost o místu pobytu rodiče, který se stal obětí domácího násilí v rodině s dítětem.

Dále zákon zavádí velice důležitou povinnost zdravotnického zařízení při ošetření úrazu dítěte uvést do záznamu podezření, že dítě je týráno, zneužíváno nebo že péče o něj zanedbávána. Tento záznam je pak povinno doručit obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností. Nesplněním této povinnosti se zdravotnické zařízení dopustí správního deliktu, za nějž se uloží pokuta do 50 000 Kč. O dostatečnosti výše této pokuty by se dalo polemizovat. Podle mého názoru je, vzhledem k závažnosti jakéhokoli potencionalního trestného činu spáchaného na dítěti a vzhledem k výši rozpočtů zdravotnických zařízení nedostatečná a tudíž neplní dostatečně svoji preventivní funkci.

Následující relativně důležitou změnou byl zákon č. 29/2007 Sb., kterým byl novelizován zákon o sociálních službách vložím § 60a. Ten upravuje formu pomoci, kterou poskytují intervenční centra obětem domácího násilí po vykázaní násilné osoby.

V roce 2009 byla schválena obsáhlá novela občanského soudního řádu. Pro naši problematiku je důležitá zejména nová úprava institutu předběžného opatření a opětovného výkonu rozhodnutí. První změnou bylo vložení ustanovení písmen c) a d)

do § 76b odst. 1, která zakládají oprávnění předsedy senátu uložit účastníku, proti kterému návrh směřuje, aby se zdržel setkávání s navrhovatelem, nebo se zdržel nežádoucího sledování a obtěžování navrhovatele jakýmkoliv způsobem.

Druhou změnou přibyly dva nové odstavce 5 a 6 v § 273b. Odstavec 5 zavádí institut opětovného výkonu rozhodnutí v případech vykázaní ze společného obydlí, pokud povinný poruší svoji povinnost nevstupovat do společného obydlí a nezdržovat se v něm. Odstavec 6 zní: *Poruší-li povinný povinnost nevstupovat do bezprostředního okolí společného obydlí nebo oprávněného a nezdržovat se v něm, nebo povinnost zdržet se setkávání s oprávněným, anebo zdržet se nežádoucího sledování a obtěžování oprávněného jakýmkoli způsobem, soud nařídí na návrh oprávněného výkon rozhodnutí podle § 351.* To znamená, že pokud povinný poruší uloženou povinnost, uloží mu soud pokutu až do výše 100 000 Kč. Jestliže ani poté nesplní svoji povinnost, může soud ukládat pokuty v přiměřené výši opakovaně.

9.2 Nový občanský zákoník a zákon o zvláštních řízeních soudních

Poslední etapou ve vývoji právní úpravy je rok 2014, kdy vstoupila v účinnost rekodifikace soukromého práva hmotného a procesního. K 1.1.2014 se stal účinný nový občanský zákoník, zákon č. 89/2012 Sb., a zákon o zvláštních řízeních soudních č. 292/2013 Sb.

9.2.1 Zákon o zvláštních řízeních soudních

Nejdříve se věnujme nové procesní úpravě, která je obsažena v zákonu o zvláštních řízeních soudních. Je patrné, že zákonodárce věnuje předběžnému opatření chránící navrhovatele před domácím násilím mnohem větší pozornost. Tuto problematiku již neupravuje pouze jeden paragraf, ale je jí věnován oddíl 2. Samotné povinnosti povinného ovšem zůstávají stejné, soud však může výjimku a některé povinnosti neuložit. Pro úplnost dodejme, že spolu s účinností zákona o zvláštních řízeních soudních byl zrušen § 76b v občanském soudním řádu, který tento institut do té doby upravoval.

Návrh na nařízení předběžného opatření musí podle § 402 ZŘS obsahovat vyličení skutečností, které osvědčují, že je společné bydlení navrhovatele a odpůrce v domě nebo bytě, ve kterém se nachází společná domácnost, pro navrhovatele nesnesitelné z důvodu tělesného nebo duševního násilí vůči navrhovateli nebo jinému, kdo ve společné domácnosti žije, anebo vyličení skutečností, které osvědčují nežádoucí sledování nebo obtěžování navrhovatele.

Podle § 403 ZŘS účastníky řízení jsou navrhovatel a odpůrce, popřípadě osoba, vůči níž násilí směřuje. Navrhovatelem tak nemusí být pouze osoba, vůči níž násilí směřuje, avšak účastníkem je vždy. Dále zákon upravuje případy, kdy navrhovatelem je nezletilý. Rozlišuje se mezi nezletilým mladším šestnácti let, který je zastoupen zákonným zástupcem, orgánem sociálně-právní ochrany dětí nebo advokátem na základě plné moci, a nezletilým starším šestnácti let, jenž má pro toto řízení plnou procesní způsobilost. Je-li navrhovatelem osoba, jejíž svéprávnost byla ve věcech, o něž v řízení jde, omezena, podává jejím jménem návrh opatrovník nebo obecní úřad obce s

rozšířenou působností. Ustanovení jiného právního předpisu týkající se ustanovení opatrovníka při střetu zájmů se v tomto řízení nepoužijí.

Předběžné opatření trvá jeden měsíc, přičemž novinkou je, že může být prodlužováno pouze na dobu šest měsíců (podle staré úpravy byla maximální doba jeden rok). Nově zákon také stanoví, že k rozhodnutí o návrhu na prodloužení předběžného opatření zpravidla nařídí jednání, což by mělo pomoci objektivnějšímu posouzení všech relevantních skutečností.

9.2.2 Nový občanský zákoník

Nový občanský zákoník je v naší soukromoprávní úpravě vůbec prvním hmotněprávním předpisem, který upravuje domácí násilí. Napravuje tak poněkud paradoxní předchozí situaci, kdy byla vydávána předběžná opatření podle § 76b OSŘ, aniž by k tomu byl podklad v úpravě soukromého práva hmotného. NOZ obsahuje zvláštní ustanovení proti domácímu násilí, jež jsou upravena v §§ 751 až 753 jako součást manželského práva majetkového.

§ 751 stanoví, že pokud se stane další společné bydlení manželů v domě nebo bytě, v němž se nachází rodinná domácnost manželů, pro jednoho z nich nesnesitelné z důvodu tělesného nebo duševního násilí vůči manželovi nebo jinému, kdo v rodinné domácnosti manželů žije, může soud na návrh dotčeného manžela omezit, popřípadě i vyloučit na určenou dobu právo druhého manžela v domě nebo bytě bydlet. NOZ se tak opět vyhnul definici domácího násilí, ale stanoví možnost ochrany až v případě, že se toto násilí stane nesnesitelným. Ačkoliv je snesitelnost zásadně subjektivní, měl se podle mého názoru zákonodárce termínu „nesnesitelné“ vyvarovat a zůstat pouze u podmínky tělesného a psychického násilí, neboť tento termín může vyvolávat pocit, že stát je do jisté míry vůči domácímu násilí tolerantní a nutnost zásahu spatřuje pouze v extrémních případech. Domnívám se, že zákonodárce by naopak měl dát jasně najevo, že domácí násilí jakékoli intenzity je nepřipustné.

V následujících § 752 je upravena maximální doba omezení či vyloučení práva manžela bydlet ve společném domě nebo bytě, která je stanovena na dobu šesti měsíců s možností opakovaného návrhu na vydání předběžného opatření, jsou-li pro to zvlášť závažné důvody.

Dále zákon upravuje v § 752 pasivní legitimaci. Právo domáhat se ochrany má také každá jiná osoba, která žije spolu s manželou nebo rozvedenými manžely.

Ačkoli by se mohlo zdát, že vymezení domácího násilí v NOZ je oproti trestněprávní úpravě neúplné, jelikož zahrnuje pouze násilí mezi manžely žijících ve společném bytě, zatímco trestní právo postihuje týrání jakékoli osoby žijící ve společném obydlí (ne pouze dům nebo byt), není tomu tak. § 751 odst. 2 stanoví, že stejně lze postupovat i v případě rozvedených manželů a v případech, kdy manželé nebo rozvedení manželé bydlí jinde než v rodinné domácnosti. A konečně § 3021 stanoví, že §§ 751 až 753 se použijí také v případě společného bydlení jiných osob, než jsou manželé.

Zákoník nově také zohledňuje domácí násilí v úpravě práva na výživné

rozvedeného manžela. Podle § 762 manžel, který se dopustil na bývalém manželovi jednání, které naplňuje znaky domácího násilí, nemá právo na výživné, ač by jinak podmínky přiznání práva na výživné splňoval. Podle mého názoru výslovné zakotvení tohoto pravidla do zákona je na místě, i když by tyto případy mohly být podřazeny pod § 760 odst.2 písm. d) , který stanoví, že soud při rozhodování o výživném nebo o jeho výši vezme na zřetel, mimo jiné, zdase rozvedený manžel nedopustil vůči bývalému manželu nebo osobě mu blízké činu povahy trestného činu. To znamená, že tomuto může být právo na výživné přiznáno . Pokud se však manžel dopustil na druhém manželovi jednání naplňující znaky domácího násilí, toto právo bez dalšího ztrácí. Úprava je tak v případech domácího násilí přísnější.

Domácí násilí nový občanský zákoník zmiňuje i v úpravě dědického práva. Konkrétně § 1482 odst. 1 stanoví: Probíhá-li v den zůstavitelovy smrti řízení o rozvod manželství zahájené na zůstavitelův návrh podaný v důsledku toho, že se manžel vůči zůstaviteli dopustil činu naplňujícího znaky domácího násilí, je zůstavitelův manžel vyloučen z dědického práva jako zákonný dědic. Ze zákonné posloupnosti jsou podle § 1483 vyloučeni i jeho potomci. Toto ustanovení má své odůvodnění. Podle mého názoru by bylo neetické a ve většině případů nepochybně i v rozporu s vůlí zůstavitele, aby tyto osoby dědily.

Lze shrnout, že přestože soukromoprávní úprava doznala určitého posunu. V rámci úpravy domácího násilí se jedná o krok správným směrem. Nejedná se však o úpravu zcela komplexní a domnívám se, že je stále zapotřebí domácí násilí v určitých oblastech více zohlednit (zejména majetkové právo manželů, vypořádání společného jmění manželů, rozhodování o svěřeni dítěte do péče). Nicméně nový občanský zákoník do určité míry signalizuje, že domácí násilí nebude v soukromoprávních vztazích opomíjeno a bude na něj brán zřetel.

10 Postavení oběti

Problematika postavení obětí trestných činů byla dlouhou dobu domácími zákonodárci zcela nedotčena. Poznatky, ze kterých lze v tvorbě právní úpravy vycházet, poskytuje především viktomologie a kriminologie. V současné době, v souladu s moderními trendy restorativní justice, toto již není opomíjeno a tato oblast je upravena v zákoně o obětech trestných činů č. 45/2013 Sb.

10.1 Zákon o peněžní pomoci obětem trestných činů

Zákon z roku 1997 byl vůbec prvním zákonodárným počinem, který upravoval dlouho opomíjenou problematiku obětí trestných činů. I když se nejednalo o komplexní zákon, který by dostatečně upravoval všechny formy pomoci obětem trestných činů, byl to první krok v úpravě jejich postavení. Jak název napovídá, jednalo se pouze o jednorázovou finanční pomoc sloužící k *překlenutí zhoršené sociální situace způsobené obětí trestných činů*⁴¹. Tato pomoc byla poskytována na žádost, přičemž zákon kladl

⁴¹§ 2 odst. 2 zákona č. 209/1997 Sb. ve znění platném do 31.7.2013

určité podmínky, za kterých nebyla přiznána. Oběti nebyla pomoc poskytnuta, pokud byla stíhána jako spoluobviněná, nebo byla účastníkem trestného činu, nebo nedala souhlas se stíháním pachatele trestného činu, v důsledku kterého byla poškozena. Dále nebyla poskytnuta, jestliže oběť neposkytla potřebnou součinnost orgánům činným v trestním řízení, či pokud bylo shledáno, že *celková výše bodového hodnocení za bolest nedosahuje hodnoty alespoň 100 bodů*.⁴² Pomoc také mohla být snížena nebo nepřiznána, v případě že to odůvodňovala sociální situace oběti a ta spoluzavinila vznik škody, nebo nevyužila všech zákonných prostředků k náhradě škody. Nejvyšší možná výše poskytnuté pomoci byla do 30.6. 2006 150 000 Kč, poté byla zvýšena na celkovou částku 450 000 Kč (450 000 Kč byl limit pro pozůstalé, pro oběť které vznikla škoda na zdraví zůstala hranice 150 000 Kč). Nutno podotknout, že příjemce pomoci byl primárně povinen ji do pěti let ode dne jejího poskytnutí vrátit na účet Ministerstva spravedlnosti. Tato povinnost zanikla, jestliže stát do dvou let neuplatnil právo na vrácení pomoci nebo pokud se ho stát na žádost oběti vzdal.

Zákon o poskytnutí peněžní pomoci obětem trestné činnosti vůbec jako první v našem právním řádu definoval pojem oběť, a to hned dvěma způsoby. Vymezení nám poskytuje §2 v odstavcích 1 a 2. Podle odst.1 se *obětí rozumí fyzická osoba, které v důsledku trestného činu vznikla škoda na zdraví*. Odstavec 2 byl zákonem č. 204/2006 Sb. novelizován, přičemž původně stanovil, že *za oběť se považuje i osoba pozůstalá po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, jestliže této osobě zemřelý výživu poskytoval nebo byl povinen poskytovat*.⁴³ V novelizovaném znění §2 se výčet osob rozšířil. *Za oběť se považuje i osoba pozůstalá po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, byla-li rodičem, manželem nebo dítětem zemřelého a současně v době jeho smrti s ním žila v domácnosti, nebo osoba, které zemřelý poskytoval nebo byl povinen poskytovat výživu*.⁴⁴ Tato změna měla vcelku zásadní význam pro pozůstalé oběti domácího násilí, protože umožnila poskytnutí pomoci dalším osobám, které se zemřelým v době jeho smrti žily ve společné domácnosti. V případě domácího násilí se jedná o osoby, které byly často přímými svědky domácího násilí, tedy násilí, které bylo mnohdy páčáno na osobách příbuzných, ke kterým měly velice blízký vztah. Nepochybně tím ve většině případů velice strádaly a újmu pociťovaly jako újmu vlastní. Tím, že tito pozůstalí byli zahrnuti do pojmu oběť, se jim mohlo dostat alespoň finanční pomoci, což byl jistě krok správným směrem. Pro úplnost je nutné dodat, že zákonem o obětech trestných činů byla zrušena první část zákona, která stanovovala samotná pravidla pro poskytování finanční pomoci obětem.

10.2 Zákon o obětech trestných činů

V souvislosti se silným evropským trendem posilování práv a postavení obětí trestných činů byl v roce 2012 přijat zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů.

⁴² § 6 odst. 2 zákona č. 209/1997 Sb. ve znění platném do 31.7.2013

⁴³ § 2 odst. 2 zákona č. 209/1997 Sb. ve znění platném do 30.6.2006

⁴⁴ § 2 odst. 2 zákona č. 209/1997 Sb. ve znění platném do 31.7.2013

Směr tohoto vývoje je určován mimo jiné principem restorativní justice⁴⁵ a celkovým rozšiřováním účelu trestního zákona. Tento zákon upravuje zejména tu část trestního práva procesního, která byla dlouhou dobu opomíjena, a to postavení obětí trestných činů v trestním řízení. Jejich postavení samozřejmě upravuje i trestní řád v rámci ustanovení týkajících se poškozených.

Zákon o obětech trestných činů definuje oběť poněkud širěji než zákon o finanční pomoci obětem trestných činů. Kritériem již není pouze újma na zdraví („škoda na zdraví“ podle z.č. 209/1997 Sb.). Obětí se rozumí i fyzická osoba, které byla nebo měla být způsobena majetková nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestného činu obohatil. Druhá definice zahrnující případy, kdy byla trestným činem poškozenému způsobena smrt, také rozšířila okruh obětí, přičemž byla vypuštěna podmínka povinnosti poskytování výživy, § 2 odst. 3 stanoví, že *byla-li trestným činem způsobena smrt oběti, považuje se za oběť též příbuzný v pokolení přímém, sourozenec, osvojenec, osvojitel, manžel nebo registrovaný partner nebo druh, je-li osobou blízkou. Je-li těchto osob více, považuje se za oběť každá z nich*. Na vývoji těchto definic od r. 1997 až do r. 2013 lze názorně sledovat trend pomalého rozšiřování okruhu osob, které spadají pod pojem oběť.

Zákon zavádí v §2 odst. 4 zcela nový pojem *zvlášť zranitelná oběť*. *Zvlášť zranitelnou obětí se pro účely tohoto zákona při splnění podmínek uvedených v odstavci 2 nebo 3 rozumí a) dítě, b) osoba, která je postižena fyzickým, mentálním nebo psychickým hendikepem nebo smyslovým poškozením, které ve spojení s různými překážkami může bránit plnému a účelnému uplatnění této osoby ve společnosti ve srovnání s jejími ostatními členy, c) oběť trestného činu obchodování s lidmi (§ 168 trestního zákoníku), d) oběť trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti nebo trestného činu, který zahrnoval násilí či pohrůžku násilím, jestliže je v konkrétním případě zvýšené nebezpečí způsobení druhotné újmy zejména s ohledem na její věk, pohlaví, rasu, národnost, sexuální orientaci, náboženské vyznání, zdravotní stav, rozumovou vyspělost, schopnost vyjadřovat se, životní situaci, v níž se nachází, nebo s ohledem na vztah k osobě podezřelé ze spáchání trestného činu nebo závislost na ní.*⁴⁶ Práva zvlášť zranitelné oběti jsou chráněna ve vyšší míře oproti právům oběti. V §5 je zakotvena povinnost poskytovatelů pomoci obětem trestných činů poskytnout zvlášť zranitelné oběti bezodkladně bezplatnou odbornou pomoc, na základě její žádosti. Zavádí se také povinnost orgánů činných v trestním řízení vyhovět žádosti zvlášť zranitelné oběti o provedení potřebných opatřeních v zabránění kontaktu s podezřelým, osobou, kterou označila za pachatele nebo proti které je vedeno trestní řízení, pokud to nevyklučuje povaha prováděného úkonu. Se zvlášť zranitelnou obětí se při výslechu musí jednat obzvláště citlivě a opatrně, to se projevuje například v tom, že její žádosti, aby byla vyslýchána osobou stejného nebo opačného pohlaví, musí být vyhověno apod.

Tento zákon samozřejmě stanovuje i jednotlivé formy pomoci a ochrany obětem

⁴⁵ Tento koncept spočívá v ústupu represivní složky a klade důraz především na obnovu předchozího stavu a pomoc oběti trestného činu. Název vychází z anglického *restoration*(=obnovení).

⁴⁶ § 2 odst. 4 zákona č. 45/2014 Sb.

a již se neomezuje pouze na pomoc finanční. Je zde patrné zjevné zlepšení postavení obětí. Zákon upravuje právo na informace, právo na ochranu před hrozícím nebezpečím, kam patří mimo jiné i pro téma domácího násilí velice důležité vykázaní násilné osoby ze společného obydlí, právo na ochranu soukromí, velice opomíjené a důležité právo na ochranu před druhotnou újmou a právo na peněžitou pomoc.

Právo na peněžitou pomoc oproti předchozí úpravě doznalo několika změn. Peněžita pomoc nyní není vratná, namísto toho přechází nárok oběti na náhradu škody nebo nemajetkové újmy vůči pachateli ve výši poskytnuté pomoci na stát. Dále se zvýšil limit její výše na 200 000 Kč resp. na 600 000 Kč.

Další novinkou posilující práva oběti je prohlášení o dopadech trestného činu na život oběti. Tento institut se v anglicky mluvících zemích nazývá *victim impact statement*. Zakotven je v § 22, který stanoví, že *oběť má právo v kterémkoliv stadiu trestního řízení učinit prohlášení o tom, jaký dopad měl spáchaný čin na její dosavadní život. Oběť může učinit prohlášení i písemně. V reakci na toto ustanovení se mimo jiné změnil § 43 odst. 4 trestního řádu, který zní: Poškozený, který je obětí trestného činu podle zákona o obětech trestných činů, má právo v kterémkoli stádiu trestního řízení učinit prohlášení o tom, jaký dopad měl spáchaný trestný čin na jeho dosavadní život prohlášení lze učinit i písemně. Písemné prohlášení se provede v řízení před soudem jako listinný důkaz. Dále bylo nutné změnit i § 212a, který stanoví, že poškozený, který je obětí trestného činu podle zákona o obětech trestných činů, může žádat v hlavním líčení, aby mohl učinit prohlášení o tom, jaký dopad měl spáchaný trestný čin na jeho dosavadní život, a to i v případě, že prohlášení učinil písemně. Předseda senátu je povinen žádosti vyhovět a umožnit ústní prohlášení nejpozději v závěrečné řeči. Ústní prohlášení poškozeného lze přerušit jen tehdy, jestliže se zřejmě odchyluje z jeho rámce. Prohlášení má samozřejmě povahu důkazu a pomáhá soudu například při stanovení druhu a výše trestu s ohledem na tyto dopady. V určitých případech nepochybně přispívá k výchově pachatele, protože je příměji konfrontován, zejména při ústním prohlášením u soudního líčení, s reálnými důsledky jeho jednání na život oběti. V rámci domácího násilí jsou tyto dopady, s ohledem na často blízký až intimní vztah mezi pachatelem a obětí, velice specifické a z pohledu nestranného pozorovatele někdy až nepochopitelné. Je proto velice důležité, že oběť má právo se kdykoliv během trestního řízení vyjádřit a osvětlit tak orgánům činným v trestním řízení, zejména soudu, svoji životní situaci a dopady trestného činu na svůj život, tak jak je sama subjektivně vnímá. Význam prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život lze tedy spatřovat nejen ve zlepšení postavení oběti v rámci trestního procesu, ale i v pomoci oběti „při citovém vyrovnání se s událostí“⁴⁷ nebo v přispění „k přijetí odpovědnosti za spáchaný trestný čin u pachatele.“⁴⁸*

Hlava III zákona upravuje subjekty poskytující pomoc obětem trestných činů, jejich podporu ze strany státu, podmínky udělení akreditace apod. Dále zakotvuje registr

⁴⁷ Důvodová zpráva k 45/2013 Sb.

⁴⁸ Herich, L., K některým ustanovením zákona o obětech trestných činů. Trestní právo č.2, Wolters Kluwer, 2014, s. 13, zdroj: ASPI

poskytovatelů pomoci, přičemž stanoví, že úplatnou právní pomoc mohou poskytovat pouze advokáti.

11 Trestní právo

Dlouhou dobu se ke kriminalizaci domácího násilí jako takového nepřistupovalo. Ve společnosti ještě v nedávné době převažoval názor, že tento jev je více méně záležitostí soukromou, do které by stát měl zasahovat jen ve velice závažných a krajních případech. Byly tak stíhání zejména pachatelé fyzického a sexuálního násilí, a to především pro trestné činy proti rodině a mládeži, životu a zdraví, svobodě a lidské důstojnosti a proti majetku. Neexistovala žádná skutková podstata, která by přímo vystihovala charakter a specifika jednání pachatele domácího násilí. Díky osvětě a částečné medializaci některých případů začala být společnost vůči tomuto problému vnímavější a začal být vyvíjen tlak na řešení tohoto problému.

Jak již bylo výše řečeno, první reakcí ze strany zákonodárce na stále palčivější problematiku domácího násilí byla novela trestního zákona č. 91/2004 Sb. účinná od 1.7.2014. Do zákona byl vložen § 215a, který upravoval skutkovou podstatu nového trestného činu *týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě*. Ten stanovil v odst.1: *Kdo týrá osobu blízkou nebo jinou osobu žijící s ním ve společně obývaném bytě nebo domě, bude potrestán odnětím svobody až na tři léta*. Jednalo se tedy o v českém právním řádu první skutkovou podstatu, která zahrnuje výlučně případy domácího násilí, což byl zcela jistě krok správným směrem. Na rozdíl od dnešní úpravy nebyl použit poněkud širší pojem společné obydlí, který se neomezuje pouze na byt či dům. Odst. 2 pak ukládal trest dva až osm let pro pachatele, který čin spáchal na dvou nebo více osobách, nebo pokračoval v páčání po delší dobu.

Trestní zákon č. 140/1961 Sb., ačkoli nesčetněkrát novelizovaný, reagoval velice obtížně na změny společnosti. Objevila se nutnost rekodifikace trestního práva hmotného, které bylo i přes snahu zákonodárce stále poznamenané politickoprávní doktrínou minulého režimu, zejména co se koncepce týče. Výsledkem snahy zákonodárce je nový trestní zákoník, z.č. 40/2009 Sb., jenž reflektuje proměnu společnosti, která se odehrála za posledních dvacet let. Některých změn tak dostala i úprava problematiky domácího násilí.

Základem současné úpravy domácího násilí v rámci trestního práva tedy je zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Nutno podotknout, že trestní právo má v rámci domácího právního řádu subsidiární úlohu. Podle § 12 TZ platí zásada subsidiarity trestní represe, podle které trestní právo představuje *ultima ratio* a použije se tedy až jako prostředek poslední instance, pokud ostatní právní a mimoprávní prostředky nepostačují. V případech domácího násilí lze ostatními právními prostředky rozumět například vykazání násilné osoby podle zákona o Policii ČR, předběžné opatření podle občanského soudního řádu nebo projednání věci v přestupkovém řízení apod.

Specifické pro domácí násilí je, že pachatel se většinou nutně nedopustí pouze trestného činu týrání osoby ve společném obydlí, jak by se na první pohled mohlo zdát.

Stejně tak jako samotné lidské chování má i domácí násilí mnoho forem a podob, které jsou způsobily naplnit skutkovou podstatu více trestných činů. V těchto případech hovoříme o souběhu více trestných činů. Další možností, která se může uplatnit, je faktická konzumpce skutkových podstat. Nejčastěji jsou v rámci domácího násilí páčány trestné činy proti životu, zdraví, svobodě, lidské důstojnosti v sexuální oblasti, rodině a dětem a případech ekonomického násilí též proti majetku. Pachatelé se dopouštějí zejména těchto trestných činů:

- vražda podle § 140 TZ
- zabití podle § 141 TZ
- účast na sebevraždě podle § 144 TZ
- těžké ublížení na zdraví podle § 145 TZ
- ublížení na zdraví podle § 146 TZ
- zbavení osobní svobody podle § 170
- omezování osobní svobody podle § 171 TZ
- zavlčení podle § 172 TZ
- vydírání podle § 175 TZ
- útisk podle § 177 TZ
- porušování domovní svobody podle § 178 TZ
- pomluva podle § 184 TZ
- znásilnění podle § 185 TZ
- pohlavní zneužití podle § 187 TZ
- zanedbání povinné výživy podle § 196 TZ
- týrání svěřené osoby podle § 198 TZ
- týrání osoby žijící ve společném obydlí podle § 199 TZ
- ohrožování výchovy dítěte podle § 201 TZ
- podání alkoholu dítěti podle § 204 TZ
- krádež podle § 205 TZ
- neoprávněné užívání cizí věci podle § 207 TZ
- neoprávněný zásah do práva k domu, bytu nebo nebytového prostoru podle § 208 TZ
- poškození cizí věci podle § 228 TZ
- neoprávněný přístup k počítačovému systému a nosiči informací podle § 230 TZ
- opatření a přechovávání přístupového zařízení a hesla k počítačovému systému a jiných takových dat podle § 231 TZ
- maření výkonu úředního rozhodnutí a vykázání § 337 TZ
- křivé obvinění podle § 345 TZ
- křivá výpověď a nepravdivý znalecký posudek podle § 346 TZ
- nebezpečné vyhrožování podle § 353 TZ
- nebezpečné pronásledování podle § 354 TZ

- výtržnictví podle § 358 TZ

11.1 Vybrané trestné činy

Jak bylo popsáno výše, pachatelé při svém násilném jednání mohou naplnit celou řadu skutkových podstat trestných činů. Existují však trestné činy, které jsou pro tuto oblast typické. Následující text bude věnován trestným činům pro naše téma nejčastějším, a tedy i nejvýznamnějším. Před samotným rozбором jednotlivých skutkových podstat je vhodné nejdříve definovat pojmy, v nichž se vyskytují.

Dodejme, že týrání svěřené osoby a týrání osoby žijící ve společném obydlí, což jsou dva nejčastěji páchané trestné činy v rámci domácího násilí, patří mezi trestné činy, kde není vyžadován souhlas poškozeného s trestním stíháním. Záměr zákonodárce je vcelku jasný. Oběti domácího násilí by mnohdy čelily tlaku pachatele, kterému by s největší pravděpodobností často z obavy o svoje bezpečí podlehly, aby nedaly souhlas se stíháním. Pachatel by se tak vyhnul spravedlnosti a v očích oběti by pouze utvrdil svoji pozici onnipotentního tyrana.

11.1.1 Společné obydlí

K vyložení pojmu společné obydlí je nejprve potřeba definovat pojem obydlí, na něž navazuje. Jeho definici nám poskytuje § 133 trestního zákoníku, jenž zní: *Obydlím se rozumí dům, byt nebo jiná prostora sloužící k bydlení a příslušenství k nim náležející.* Tento termín je širší než původní *dům nebo byt*, což znamená, že pod toto ustanovení je subsumováno více případů než v minulosti pod ustanovení § 215a z.č. 140/1961 Sb. Pod pojem *jiná prostora sloužící k bydlení* lze podřadit například internáty, vysokoškolské koleje, ubytovny, hotely apod. Toto rozšíření je nepochybně správný krok, protože mnoho trestných činů podle staré úpravy nemohlo být kvalifikováno jako týrání osoby žijící ve společně obývaném domě nebo bytě z důvodu toho, že společně obývané prostory nespádaly pod pojem *dům nebo byt*. Samozřejmě určujícím byl výklad těchto pojmů, přičemž bylo žádoucí je vykládat extenzivně.

Nutno zdůraznit, že nelze pojem zaměňovat se společně vedená domácností, i když se v ní domácí násilí většinou odehrává. Jedná se o pojem užší, který pod společně obydlí nepochybně patří. Nový občanský zákoník neobsahuje definici společně vedené domácnosti. Lze tak pouze odkázat na § 115 z.č. 40/1964 Sb., bývalého občanského zákoníku, který stanoví, že *domácnost tvoří fyzické osoby, které spolu trvale žijí a společně uhrazují své potřeby.* Osoby ve společně vedené domácnosti mají vůči sobě intimnější vztah, přičemž zde zákon vyzdvihuje prvky trvalosti spoluzití a společné hrazení nákladů na své potřeby. Pod tento pojem tak nelze podřadit například situace exmanželů, spolunájemníků nebo spolubydlících na vysokoškolské koleji. Zákonodárcův úmysl byl však postihovat i násilí mezi těmito osobami, proto byl zvolen obsáhlejší pojem „společné obydlí“. Specifikem je, že pachatel a poškozený, jelikož žijí ve společném obydlí, mají k sobě většinou relativně blízký vztah (nemusí se jednat o osoby blízké), který obecně mezi pachatelem a poškozeným není. Další zvláštností je,

že společné obydlí díky různým vazbám k pachateli (citovým, finančním, rodinným), nemůže poškozený mnohdy opustit.

11.1.2 Týrání

Český právní řád pojem týrání používá, ovšem jako takový jej nedefinuje. Tento termín je vymezen judikaturou. „Pod pojmem „týrání“ osob uvedených v ustanovení § 215a odst. 1 tr. zák. je třeba rozumět takové jednání pachatele, které se vyznačuje zlým nakládáním buď s blízkou osobou (§ 89 odst. 8 tr. zák.), nebo i jinou osobou, s níž pachatel žije ve společném bytě či domě, a současně se vyznačuje i určitou mírou trvalosti a dosahuje takové intenzity, aby bylo způsobilé vyvolat stav, který pociťuje postižená osoba jako těžké příkoří, resp. psychické nebo i fyzické útrapy. Zákon přitom nevyžaduje, aby týrání mělo povahu fyzického násilí, popřípadě též spojeného s následky na zdraví týrané osoby. Použití fyzického násilí může mít v takovém případě vliv na stupeň nebezpečnosti činu pro společnost (§ 3 odst. 4 tr. zák.), popřípadě (dojde-li k zákonem předpokládanému následku /účinku/) i na právní závěr o souběhu trestného činu podle § 215a tr. zák. s některým dalším trestným činem.“⁴⁹ Určitá míra trvalosti je taktéž pojem neurčitý, který je potřeba posuzovat v souvislosti s mírou intenzity týrání a s přihlédnutím k subjektivnímu vnímání tohoto týrání osobou poškozenou.

11.1.3 Pojem „po delší dobu“

§ 199, odst. 2, písm. d) TZ stanoví, že *odnětím svobody na dvě léta až osm let bude pachatel potrestán, páchá-li takový či po delší dobu*. Termín „po delší dobu“ zákon záměrně nekonkretizuje a jeho bližší vymezení je tak ponecháno judikatuře. Podle Nejvyššího soudu „je určující nejen celková doba týrání, ale přihlédnout je třeba též ke konkrétnímu způsobu provedení činu, intenzitě týrání, jeho četnosti apod. V závislosti na konkrétních okolnostech není vyloučeno, aby i doba několika měsíců naplnila tento zákonný znak.“⁵⁰ Nejvyšší soud zde v souladu s úmyslem zákonodárce konstatuje, že každý případ je nutno posuzovat individuálně s ohledem na jednotlivé odlišnosti. V rozsudku Nejvyššího soudu z roku 2010, sp. zn. 6 tdo 452/2010 je uvedeno, že tento zákonný znak „je zpravidla naplněn v případě, že pachatel páchal takový čin po dobu nejméně šesti měsíců“.

11.1.4 Osoba svěřená

Termín *osoba svěřená* taktéž není zákonem upravena. Podle judikatury Nejvyššího soudu není nutné, aby pro vznik vztahu mezi osobou pachatele a osobou svěřenou byl požadován zvláštní akt. Tento vztah může vzniknout ze zákona, rozhodnutím i smlouvou. Pro posouzení je nezbytné vzít v úvahu faktický vztah péče a výchovy mezi pachatelem a osobou týranou, neboť ten je určující. Důvody pro poskytování péče a výchovy jsou různé. Patří mezi ně pokročilý věk, nemoc, fyzické

⁴⁹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 14.9.2005, sp. zn. 3 Tdo 1160/2005, zdroj: ASPI

⁵⁰ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 6.2.2008, sp. zn. 8 Tdo 105/2008, zdroj: ASPI

postížení, duševní porucha apod., kvůli kterým je osoba svěřená odkázána na pomoc jiných. Dále se k naplnění tohoto znaku skutkové podstaty vyjádřil takto: „*Vztah péče může vzniknout i jen fakticky, na konkludentním základě. Jeho nutnou charakteristikou je vedle stavu aktuální odkázanosti poškozeného na pachatele také jeho určitá stabilita, ale nevyžaduje se, aby týraná osoba byla výhradně v péči pachatele. Ani umístění v léčebném zařízení proto zásadně nevylučuje závěr, že se pachatel může dopustit přečinu podle § 198 odst. 1 tr. zákoníku i vůči hospitalizované osobě. Bude tomu tak např. tehdy, je-li poškozená osoba po delší dobu umístěna v nemocnici, s ohledem na svůj pokročilý věk a zdravotní stav je zcela odkázána na pomoc jiných osob, přičemž pachatel sám z vlastní iniciativy převzal odpovědnost za péči o ni po dobu svých pravidelných návštěv.*“⁵¹

Pachatelem trestného činu proti osobě svěřené tak může být druh rodiče, příbuzní, personál zdravotnických a sociálních zařízení, učitelé, vychovatelé, sportovní trenéři apod., pokud jim byla osoba svěřena například rodiči i jen do krátkodobé péče.

11.2 Týrání osoby žijící ve společné obydli

V systematicke zvláštní části trestního zákoník je tento trestný čin řazen do hlavy IV jako trestný čin proti rodině a dětem. Jeho objektem je „*zájem na ochraně osob, které žijí s pachatelem ve společném obydlí.*“⁵² Předmětem útoku je každá osoba žijící s pachatelem ve společné domácnosti.

Stěžejní skutkovou podstatou pro naše téma je týrání osoby žijící ve společném obydlí, jejímž účelem je postihovat právě případy domácího násilí. Tato skutková podstata je pro postihování domácího násilí zdaleka nejdůležitější a nejčastěji aplikovaná, i když pod ni nelze podřadit veškeré protiprávní jednání pachatele vůči poškozenému. Týrání osoby žijící ve společné domácnosti nahrazuje trestný čin týrání osoby žijící ve společně obývaném bytě nebo domě podle § 215a trestního zákona č. 140/1961 Sb.

Oproti dřívější úpravě je zde několik změn. Jako první jmenujme nahrazení termínu *společného bytu nebo domu* širším termínem *společném obydlí*, o němž je pojednáno níže. V ustanovení odst. 2 přibýly další znaky kvalifikované podstaty, konkrétně ustanovení písmena b) *způsobí-li takovým činem těžkou újmu na zdraví*. Ostatní znaky ustanovení odstavce 2 byly víceméně obsaženy i v předchozí úpravě. Další změnou je odstavec 3, který jako znaky kvalifikované podstaty stanoví následky pachatelova jednání, jsou jimi způsobení těžké újmy na zdraví nejméně dvou osob nebo smrt poškozeného.

Zákonodárce, ve srovnání s ustanovením § 215a zákona č. 140/1961Sb., stanovil i přísnější hranice trestů, když v odstavci 1 zavádí absentující minimální sazbu (6 měsíců) a horní zvyšuje o rok na čtyři roky. Sazba podle odstavce 2 zůstává stejná. V případě spáchání tohoto trestného činu podle odstavce 3 pak hrozí pachateli trest odnětí svobody od pěti do dvanácti let.

⁵¹ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 2.5.2012, sp. zn. 9 Tdo 152/2012, zdroj: ASPI

⁵² Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 576

K naplnění této skutkové podstaty týrání osoby žijící ve společném obydlí není nutné, aby pachatel týral poškozeného ve společném obydlí. Může se tak dít i na veřejnosti, například na společenských akcích, na společné dovolené apod., neboť termín společné obydlí se vztahuje k předmětu útoku (konkretizuje osobu) nikoli k místu útoku.

Ačkoli kvalifikované skutkové podstaty tohoto trestného činu počítají s případy, kdy je poškozenému způsobena těžká újma na zdraví nebo smrt, není vyloučen jednočinný souběh s trestným činem těžkého ublížení na zdraví podle § 145 TZ nebo s trestným činem vraždy podle § 140 TZ. Souběh se použije v situacích, kdy pachatel jednal s úmyslem způsobit těžkou újmu na zdraví nebo s úmyslem usmrtit. Lze říci, že v těchto případech souběh lépe vystihuje charakter pachatelova jednání. Samozřejmě mohou nastat případy, kdy se použije faktická konzumpce skutkový podstat. Jedná se o situace, „*kdy porušení či ohrožení zájmů chráněných jedním ustanovením v konkrétním případě je bezvýznamným prostředkem nebo podřadným vedlejším produktem hlavní (závažnější) trestné činnosti postižené druhým ustanovením.*“⁵³ V praxi jde o případy, kdy je například konzumována drobná krádež skutkovou podstatou týrání osoby žijící ve společném, kterým byla způsobena smrt.

11.3 Týrání svěřené osoby

Týrání svěřené osoby je jednou z nejčastěji naplňovaných skutkových podstat v rámci domácího násilí. Je upraveno v § 198 trestního zákoníku a je součástí českého právního řádu již od přijetí starého trestního zákona. V současné době se jedná o speciální trestný čin k trestnému činu týrání ve společném obydlí, což znamená, že je aplikován přednostně. Vztah speciality nastává v situacích, kdy ustanovení zvláštní části zákona chrání stejný zájem, avšak jedna ze skutkových podstat je pojata úžeji, tak aby se vztahovala na specifický užší okruh protiprávního jednání. Tento vztah skutkových podstat vylučuje jednočinný souběh a používá se, „*aby byla vystižena zvláštní povaha a stupeň nebezpečnosti (závažnosti) takových útoků pro společnost.*“⁵⁴

„*Objektem tohoto trestného činu je zájem společnosti na ochraně osob, které jsou vzhledem ke svému věku nebo z jiného důvodu v péči nebo výchově jiných.*“⁵⁵ Předmět útoku je tedy, jak vyplývá z objektu trestného činu, každá osoba, která je v péči nebo výchově pachatele.

Jak je na první pohled patrné, jediný rozdíl oproti ustanovení § 199 je v předmětu útoku, kterým je svěřená osoba, jejíž definice je uvedena výše.

Trestní sazba základní skutkové podstaty je oproti týrání osoby žijící ve společné domácnosti podle odst. 1 vyšší, čímž zákonodárce zdůrazňuje vyšší závažnost tohoto trestného činu vzhledem k osobě poškozené, která je na pachatele často existenčně odkázána.

V rámci problematiky domácího násilí tato skutková podstata postihuje zejména

⁵³ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 332

⁵⁴ Tamtéž, s. 330

⁵⁵ Tamtéž. s.575

domácí násilí páchané na nezletilých dětech a seniorech. Jedná se o osoby, které jsou často závislé na pomoci jiných, kterým jsou, ať už formálně nebo fakticky, svěřeny do péče či výchovy. Tento fakt je staví do velice zranitelné pozice, která odůvodňuje jejich zvýšenou ochranu. I z tohoto důvodu je tento trestný čin ve vztahu speciality k trestnému činu týrání osoby žijící ve společném obydlí.

Pokud jde o týrání nezletilých dětí, jedná se o záležitost velice ožehavou, kterou společnost vnímá velice citlivě, což vyplývá zejména z předmětu útoku. Velmi důležitým termínem, jenž v této oblasti vystupuje do popředí, jsou *přiměřené výchovné prostředky*, jejichž nositeli jsou rodiče v rámci výkonu rodičovské odpovědnosti. Podle nového občanského zákoníku lze výchovné prostředky použít pouze v podobě a míře, která je přiměřená okolnostem, neohrožuje zdraví dítěte ani rozvoj a nedotýká se lidské důstojnosti dítěte. Jejich přiměřenost, či případnou nepřiměřenost lze v některých případech velice špatně rozlišit, přičemž je nutné konkrétní aspekty posuzovat individuálně případ od případu. Existují případy, kdy i zdánlivě nevinná forma výchovných opatření může ve svém souhrnu naplňovat zákonné znaky skutkové podstaty týrání svěřené osoby. K tomu blíže Nejvyšší soud „*Pachatelem zvolená forma výchovy, jež ve svých důsledcích zanechala v psychice dětí negativní následky, nelze považovat za přiměřený prostředek trestání jako součásti výchovy dítěte a je právě takovým jednáním, které pro svůj vyšší stupeň hrubosti i bezcitnosti a při zvážení značné délky doby, v níž probíhalo, je naplněním zákonných znaků trestného činu týrání svěřené osoby podle § 215 tr. zák.*“⁵⁶

Dalším velice diskutovaným souvisejícím tématem je přiměřené trestání. Oprávněnost jeho užití vychází z přiměřenosti výchovných prostředků. Trestání nesmí narušovat nebo ohrožovat život, zdraví, fyzický, rozumový a citový rozvoj dítěte a nesmí se dotýkat jeho důstojnosti. Částí veřejnosti i literatury⁵⁷ je jakékoliv fyzické trestání odmítáno. Objevují se samozřejmě i názory, že fyzické trestání je přípustné, pokud neohrožuje zdraví a vývoj dítěte a není pro dítě nedůstojné, tedy jestliže je v souladu s přiměřenými výchovnými opatřeními. Hlavním kritériem tohoto trestání je jeho intenzita, ke které se vyjadřuje i judikatura. „*Fyzické trestání nezletilých za nesplnění uložených pracovních úkolů přiměřených jejich věku, znaky tohoto trestného činu nenaplnuje.*“⁵⁸ Nutno dodat, že podle nového občanského zákoníku mají děti povinnost podílet se na péči o chod rodinné domácnosti vlastní prací, popřípadě peněžitými příspěvky, má-li vlastní příjem, anebo oběma způsoby.

Nepřiměřenost se v praxi někdy obtížně dokazuje, což je dáno vztahem nezletilého dítěte k pachateli, kterým je převážně rodič. Výpověď dítěte je často velice zkreslená, neboť většinou, i přes veškeré způsobené příkoří, dítě vnímá rodiče jako autoritu, jako někoho kdo by ho měl chránit a kdo za všech okolností jedná správně. Míra tohoto zkreslení samozřejmě záleží na rozumové a mravní vyspělosti, která se odvíjí od věku. Setkáváme se tak s případy, kdy nezletilý nemluví pravdu a mnoho

⁵⁶ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 21.9.2006, sp. zn. 6 tdo 788/2006, zdroj: ASPI

⁵⁷ Králíčková, Žatecká a kol.

⁵⁸ Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích sp. zn. 3 To 364/2000

skutečností zamlčuje, aby osobu, ke které má velmi blízký vztah, uchránilo před trestněprávní sankcí. Faktem je, že rodiče ovlivňují výpověď tím, že instruuji nezletilého, jak má vypovídat, tak aby se vyhnuli odsuzujícímu rozsudku. Děje se tak většinou formou nátlaku, pozitivní (slib odměny) nebo negativní motivací (výhrůžky, zastrašování). Mnohdy je tedy nutné provést důkaz formou znaleckého posudku, kde se hodnotí následky jednání obviněného na celkový duševní a fyzický stav dítěte (posuzuje se například, zda netrpí syndromem týraného dítěte apod.).

Týrání může mít i formu zanedbávání. To má obvykle podobu citového (odmítání dítěte) nebo fyzického zanedbávání (nedostatečná hygiena a péče o zdraví dítěte). Fyzickým zanedbáváním pachatel může dopustit i činu zanedbání povinné výživy podle § 196 (nejedná se však o čin takové společenské škodlivosti jako týrání svěřené osoby) či dokonce vraždy. Jedná se o tzv. distanční vraždu, kdy jednání pachatele spočívá v opomenutí, například v opomenutí výživy či jiné formy péče. „*Opomenutí je jen tehdy postaveno na roveň konání (§112), jestliže někdo nevykonal to, co bylo jeho právní povinností.*“⁵⁹

Lze říci, že podobná situace je v oblasti týrání seniorů, přičemž zde se v roli pachatele objevují většinou zletilí potomci seniorů. Specifické je, že zde je častěji zastoupena forma ekonomického násilí.

11.4 Nebezpečné pronásledování

Nebezpečné pronásledování je poměrně nový moderní trestný čin, o čemž svědčí i to, že nebyl začleněn v původním vládním návrhu trestního zákoníku, který postihuje tzv. stalking. Je zařazen do desáté hlavy (trestné činy proti pořádku ve věcech veřejných), dílu pátého (trestné činy narušující soužití lidí). Pozornost se k tomuto nebezpečnému jednání upřela v devadesátých letech minulého století, kdy se začaly množit případy tohoto dnes již trestného činu. Nejmarkantnější byly případy sledování celebrit jejich neodbytnými a nebezpečnými obdivovateli, které díky medializaci se dostaly do širšího povědomí společnosti. Následně byly výzkumy zjištěny, že stalking se nedotýká pouze známých osobností ale i „obyčejných“ lidí, kteří jsou pronásledováni často zhrzenými milenci či expartnery. Lze konstatovat, že stalking mnohdy navazuje na domácí násilí. Pachatel se k tomuto jednání uchyluje zejména po ukončení partnerského vztahu s obětí, kdy s ní již nežije ve společném obydlí. Můžeme usuzovat, že stalking navazující na partnerské násilí je důsledkem pachatelovy touhy po absolutní kontrole života partnera. Násilná osoba již neoplývá tolika možnostmi a nástroji kontroly jako v době, kdy sdílela obydlí s poškozeným, a tak se uchyluje „alespoň“ ke stalkingu. Ačkoli to nemusí být na první pohled zjevné, stalking je závažný trestný čin, který oběti může způsobit velice vážnou psychickou a v extrémních případech i fyzickou újmu. Především v anglicky mluvících zemích se, s ohledem na množící počet případů, zhruba před dvaceti lety začaly přijímat tzv. anti-stalkingové zákony.

„Objektem tohoto trestného činu je zájem na klidném občanském soužití lidí, nenarušovaném nebezpečnými výhrůžkami, pronásledováním a jiným závažným

⁵⁹ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 482

*obtěžováním a omezováním v obvyklém způsobu života.*⁶⁰ Předmětem útoku může být kdokoli, není zde vyžadován žádný vztah mezi pachatelem a poškozeným.

Objektivní stránka této skutkové podstaty je spatřována v dlouhodobém pronásledování zákonem vypočtenými formami, které je způsobilé vzbudit v osobě pronásledované důvodnou obavu o její život nebo zdraví nebo o život nebo zdraví osob blízkých. Zákon stanovuje taxativní výčet forem, kterými lze tento trestný čin spáchat. Pachatel se dopustí toho trestného činu následujícím jednáním:

- a) vyhrožuje ublížením na zdraví nebo jinou újmu jemu nebo jeho osobám blízkým,
- b) vyhledává jeho osobní přítomnost nebo jej sleduje,
- c) vytrvale jej prostřednictvím prostředků elektronických komunikací, písemně nebo jinak kontaktuje,
- d) omezuje jej v jeho obvyklém způsobu života,
- e) zneužije jeho osobních údajů za účelem získání osobního nebo jiného kontaktu.

Podle odstavce 2 jsou naplněny znaky kvalifikované skutkové podstaty, jestliže je spáchán tento trestný čin vůči dítěti nebo těhotné ženě, se zbraní nebo nejméně se dvěma osobami.

Zákon ukládá pachateli podle prvního odstavce trest zákazu činnosti nebo odnětí svobody s horní hranicí jednoho roku. Při naplnění znaků kvalifikované skutkové podstaty je trestní sazba od šesti měsíců do tří let. Podle mého názoru je trestní sazba ze spáchání tohoto trestného činu zejména v odstavci 1 velice nízká vzhledem k tomu, jak závažná újma může být poškozenému způsobena.

12 Vybrané právní instituty

V našem právním řádu existují instituty, jejichž výhradním účelem je chránit osoby ohrožené domácím násilím. Na tomto místě bych se chtěl zaměřit na vykázání podle zákona o Policii ČR a na předběžné opatření podle zákona o zvláštních řízeních soudních. Oba tyto instituty mají spíše preventivní funkci, přičemž oběti poskytují relativně krátkodobou předběžnou ochranu.

12.1 Vykázání

Vykázání bylo do zákona o Policii České republiky vloženo zákonem č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím. Jedná se o jeden ze základních prostředků ochrany ohrožené osoby, který je svěřen policii. Příslušníci policie jsou první, kteří přicházejí s ohroženou osobou na základě telefonického nebo trestního oznámení do styku. Z tohoto důvodu bylo nutné vytvořit určitý nástroj pro policii, kterým by bylo možno oběti zajistit bezpečí a násilné osobě zamezit v dalších útocích. Tím je policejní vykázání. Policejní vykázání, ač představuje velmi významný zásah do práv vykazaného, nemá represivní charakter a nenahrazuje sankci pachatele. Jeho funkce je, jak již bylo řečeno, spíše preventivní. Účelem je zabránit násilí již v počátku, aby se intenzita dále nestupňovala a ohrožená osoba neutrpěla další újmu.

⁶⁰ Jelínek, J. a kol.: Trestní právo hmotné. 2. vydání. Praha: Leges, 2010, s. 794

Tento institut je upraven v § 40n zákona č. 273/2008 Sb. a opravňuje policisty k vykázání násilné osoby ze společného obydlí a jeho bezprostředního okolí, pokud lze na základě zjištěných okolností, zejména s ohledem na předcházející útoky, důvodně předpokládat, že se osoba dopustí nebezpečného útoku proti životu, zdraví anebo svobodě nebo zvláště závažného útoku proti lidské důstojnosti. Podmínky pro vykázání dále specifikuje závazný pokyn policejního prezidenta č. 166/2009 Sb., který v čl. 2 odst. 2 stanoví, že *násilnou osobu lze vykázat, i když znaky domácího násilí, zejména předcházející útoky, zjištěny nebyly, pokud jsou splněny zákonné podmínky a míra rizika dalšího nebezpečného útoku anebo zvláště závažného útoku proti chráněným zájmům je tak vysoká, že policista dospěje k přesvědčení, že využití jiných oprávnění nezajistí efektivní ochranu ohrožené osoby.*

Vykázaná osoba je podle § 45 povinna opustit neprodleně prostor vymezený policistou v potvrzení o vykázání, zdržet se vstupu do tohoto prostoru, zdržet se styku nebo navazování kontaktu s ohroženou osobou a vydat policistovi na jeho výzvu všechny klíče od společného obydlí, které drží.

Vykázání oznámí policista ústně vykázané i ohrožené osobě a vyhotoví potvrzení o vykázání, které jim předá proti podpisu. Potvrzení o vykázání obsahuje vymezení prostoru, na který se vykázání vztahuje, uvedení totožnosti jak osoby ohrožené, tak osobě vykázané, poučení o právech a povinnostech vykázané osoby a adresa útvaru policie, u kterého si může vyzvednout kopii úředního záznamu o vykázání. Jestliže osoba vykázaná nebo ohrožená odmítne převzít nebo písemně potvrdit převzetí potvrzení o vykázání, policista tuto skutečnost uvede v úředním záznamu. Vykázanou osobu policista dále poučí ústně o jejích právech a povinnostech, vzhledem k její situaci ji informuje o možnostech ubytování a v souvislosti s tím ji poskytne nezbytnou součinnost. Vykázat lze i nepřítomnou osobu, té se však uloží zákaz vstupu. Následně je při prvním možné příležitosti kontaktována, informována a poučena o svých právech a povinnostech. V této souvislosti se Nejvyšší správní soud vyjádřil, že osobu v její nepřítomnosti lze vykázat „*pouze v případech, kdy se policii nepodaří vykazovanou osobu dohledat nebo kdy se tato osoba před policií skrývá.*“⁶¹ Dodejme, že nehrozí-li nebezpečí z prodlení, je policista povinen zajistit přítomnost nezúčastněné osoby.

Násilná osoba je vykázána na dobu 10 dnů. Tato doba začíná běžet dnem následujícím po vykázání a nelze ji a to ani se souhlasem ohrožené osoby zkrátit. To je reflektováno i v úpravě předběžného opatření podle zákona o zvláštních řízeních soudních podle § 400n. Pokud je soudem vydáno předběžné opatření ve věci ochrany proti domácímu násilí a policejní vykázání stále trvá, prodlužuje se doba předběžného opatření o dobu zbývající do konce vykázání.

Vykázaná osoba má právo si před samotným vykázáním odnést ze společného obydlí věci sloužící její osobní potřebě, osobní cennosti a osobní doklady. Dále má ještě jednu možnost si výše uvedené věci a věci nezbytné pro její podnikání nebo pro výkon povolání vzít ze společného obydlí a to v přítomnosti policisty, který o využití tohoto práva předem informuje osobu ohroženou.

⁶¹ Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 5. 12. 2013, sp. zn. 9 Aps 11/2013, zdroj: ASPI

Policista poučí vykázanou osobu o jejím právu podat námitky proti vykázání. Nesouhlasí-li vykázaná osoba s vykázáním, může proti němu na místě podat námitky, které policista uvede v potvrzení o vykázání. Policista námitky předá bez zbytečného odkladu krajskému ředitelství Policie ČR příslušnému podle místa vykázání (dále jen „příslušné krajské ředitelství“). Vykázaná osoba může dále do 3 dnů ode dne převzetí potvrzení o vykázání podat příslušnému krajskému ředitelství námitky písemně.⁶²

Co se týče ohrožené osoby, tu policista poučí o možnosti podání návrhu na vydání předběžného opatření podle zákona o zvláštních řízeních soudních, možnosti využití psychologických, sociálních nebo jiných služeb v oblasti pomoci obětem násilí a následcích vyplývajících z uvedení vědomě nepravdivých údajů, k nimž policista při vykázání přihlíží.

Do 24 hodin od vstupu policisty do společného obydlí zašle policista kopii úředního záznamu o vykázání příslušnému intervenčnímu centru (které má povinnost ohroženou osobu do 24 hodin kontaktovat) a soudu, který je příslušný k rozhodnutí o návrhu na vydání předběžného opatření podle zákona o zvláštních řízeních soudních. Pokud ve společném obydlí žije nezletilá osoba, zašle kopii úředního záznamu o vykázání v této lhůtě i příslušnému orgánu sociálně-právní ochrany dětí.

12.2 Předběžné opatření ve věci ochrany proti domácímu násilí

Předběžné opatření je institut občanského práva procesního. Obecně předběžná opatření upravují práva a povinnosti účastníku prozatímně před vydáním rozhodnutí ve věci samé. Vzhledem k délce soudního řízení, které neumožňuje soudu rozhodnout dostatečně rychle, jsou předběžná opatření vydávána v případech, kdy vyvstává potřeba zatímně upravit poměry účastníků, nebo existuje obava, že bude ohrožen výkon rozhodnutí. Předběžné opatření v žádném případě nepředjímá konečné rozhodnutí. Jedná se pouze, jak název napovídá, o předběžný institut. Zvláštním druhem upraveným v zákoně o zvláštních řízeních soudních je pak předběžné opatření ve věci ochrany před domácím násilím, někdy též nazývané „soudní vykázání“. Hlavním účelem je tedy vykázat násilnou osobu a zamezit tak v dalším týrání popř. obtěžování nebo pronásledování a získat pro ohroženou osobu čas, aby mohla bezpečně podniknout další kroky k řešení své problematkové situace.

Obecná úprava předběžného opatření je obsažena v občanském soudním řádu, zatímco předběžné opatření ve věci ochrany před domácím násilím je upraveno v zákoně o zvláštních řízeních soudních. Oproti předchozímu stavu, kdy toto předběžné opatření bylo zakotveno v občanském soudním řádu, úprava doznala pokroku a jeví se jako komplexnější.

Předběžné opatření ve věci ochrany proti domácímu násilí je upraveno v §§ 400 – 414. Oproti minulé úpravě byla objasněna otázka místní příslušnosti soudu. Někdy vyvstávala totiž otázka, zda je příslušný soud v místě společného obydlí nebo soud navrhovatele. Nyní se zákon vyslovuje zcela jasně, když v § 400 stanoví, že k vydání předběžného opatření je příslušný obecný soud navrhovatele.

⁶²§44 odst. 5 zákona č. 273/2008 Sb. o Policii ČR

Podle dispoziční zásady lze toto předběžné opatření vydat pouze na návrh. Nově navrhovatelem nemusí být pouze osoba, vůči níž násilí směřuje, což vyplývá z § 403. Podle něj účastníky řízení jsou *navrhovatel a odpůrce, popřípadě osoba, vůči níž násilí směřuje*. Jedná se o případy, kdy tento návrh podá například rodič týraného dítěte apod. I tak však zákon výslovně stanoví v § 403 odst. 2, že navrhovatelem může být i nezletilý a pro tyto případy upravuje jeho procesní zastoupení. Jménem nezletilého může návrh podat zákonný zástupce, orgán sociálně-právní ochrany dětí nebo advokát na základě plné moci, pokud má nezletilý pro udělení plné moci přiměřenou rozumovou a volní vyspělost. Pokud je nezletilý starší 16 let, má pro řízení plnou způsobilost. Předpokládá se, že takto stará osoba je pro toto řízení dostatečně rozumově a volně vyspělá a že v jejím případě není nutné procesní zastoupení.

Lhůta pro vydání rozhodnutí je 48 hodin. Oproti obecné úpravě, která stanoví lhůtu 7 dní pro vydání rozhodnutí o předběžném opatření, je výrazně kratší. Důvodem je zájem zajistit ohrožené osobě bezpečí co možná nejrychleji. Z jejího pohledu se i doba 48 hodin strávená s násilnou osobou může jevit jako velice dlouhá. Na druhou stranu má týraná osoba možnost před vydáním rozhodnutí požádat o policejní vykázaní. Pro úplnost dodejme, že předběžné opatření ve věci ochrany před domácím násilím není nikterak podmíněné předchozím policejním vykázaním.

Dalším rozdílem oproti obecné úpravě předběžného opatření obsažené v občanském soudním řádu je absence povinnosti složit finanční jistotu. V případech domácího násilí by bylo nespravedlivé a nemorální po týrané osobě, která často v důsledku domácího násilí nemá dostatek finančních prostředků, toto požadovat. Tato možnost ochrany by se stala pro značnou část ohrožených osob prakticky nedostupnou.

Jestliže soud návrhu vyhoví, uloží odpůrci předběžným opatřením zejména, aby

- a) *opustil společné obydlí, jakož i jeho bezprostřední okolí, nezdržoval se ve společném obydlí nebo do něj nevstupoval,*
- b) *nevstupoval do bezprostředního okolí společného obydlí nebo navrhovatele a nezdržoval se tam,*
- c) *se zdržel setkávání s navrhovatelem, nebo*
- d) *se zdržel nežádoucího sledování a obtěžování navrhovatele jakýmkoliv způsobem.*

Soud z těchto povinností, s přihlédnutím k oprávněným zájmům odpůrce, může stanovit výjimku. Odpůrce je v rozhodnutí poučen o právu si odnést ze společného obydlí, v součinnosti s orgány veřejné moci (Policie ČR), bezprostředně při výkonu osobní věci a cennosti, osobní dokumenty a věci sloužící jeho osobní potřebě. Během trvání předběžného opatření je pak povinnému dále umožněno odnést si věci sloužící k výkonu jeho povolání nebo podnikání a věci nezbytné z jiného závažného důvodu. V tomto případě v zákoně není zakotveno jako v případě policejního vykázaní omezení, kolikrát tak může učinit.

Dále je povinný vyzván soudem, aby sdělil adresu, na kterou mu bude možné po dobu trvání rozhodnutí doručovat písemnosti související s tímto rozhodnutím. Zde je

úprava oproti úpravě policejního vykázání jasnější. Zákon o Policii ČR stanoví § 45 odst. 3, že policista si od vykázané osoby vyžádá *adresu pro doručování*. Není tak zcela jasné, zda je myšlena adresa pro doručování pouze písemností týkajících se této věci, anebo adresa pro doručování všech písemností obecně.

Doba trvání předběžného opatření ve věci ochrany proti domácímu násilí je jeden měsíc. V tomto směru zákonodárce správně zohledňuje i možné předchozí policejní vykázání, když stanoví, že předcházel-li rozhodnutí o návrhu na předběžné opatření vykázání podle zákona o Policii ČR, a neuplynula-li před nabytím vykonatelnosti předběžného opatření desetidenní lhůta pro trvání vykázání, prodlužuje se doba trvání předběžného opatření o tu dobu, jež do vykonatelnosti předběžného opatření neuplynula. Pokud by tomu tak nebylo, bylo by to v rozporu s § 44 odst. 2 zákona o Policii ČR, který stanoví, že dobu policejního vykázání nelze zkrátit ani se souhlasem ohrožené osoby.

Navrhovatel může před uplynutím doby trvání (jeden měsíc) podat návrh na prodloužení doby trvání předběžného opatření. Tímto podáním se původní doba trvání předběžného opatření prodlužuje do doby, než soud o návrhu na prodloužení rozhodne. Dodejme, že lhůta pro toto rozhodnutí činí dva měsíce, což je podle mého názoru nepřiměřeně dlouho. Podle § 410 soud k projednání tohoto návrhu zpravidla nařídí jednání. Záměr tohoto ustanovení je nepochybný. Je žádoucí, aby soud přišel do osobního kontaktu s účastníky za účelem vytvoření si lepší představy o celé situaci a mohl podle toho přiměřeně rozhodnout. Při rozhodování bere soud v potaz, zda trvá ohrožení navrhovatele. Dále zohledňuje majetkové poměry účastníků a další rozhodné okolnosti včetně majetkových a jiných vztahů ke společnému obydlí. Pokud navrhovatel tyto skutečnosti neprokáže, může soud prodloužit trvání předběžného opatření pouze z důvodů zvláštního zřetele hodných. Právní úprava ve srovnání s předchozí, obsaženou v občanském soudním řádu, doznala i změny, co se celkové možné doby trvání předběžného opatření týče. Podle zákona o zvláštních řízeních soudních předběžné opatření zanikne nejpozději uplynutím šesti měsíců od vykonatelnosti, zatímco podle dřívější úpravy tato doba stanovena na jeden rok.

Proti rozhodnutí o vydání předběžného opatření se povinný může samozřejmě do patnácti dnů odvolat. Soud prvního stupně předloží věc do patnácti dnů odvolacímu soudu, který rozhodne do sedmi dnů. Další možností obrany povinného je podat návrh na zrušení předběžného opatření, v řízení o něm se postupuje obdobně jako v řízení o návrhu na prodloužení trvání. Byl-li tento návrh zamítnut, lze ho podat nejdříve po uplynutí tří měsíců po zamítnutí.

Jde-li o výkon rozhodnutí, zajistí ho vždy soud prvního stupně v součinnosti s příslušnými orgány veřejné moci. Povinnému jsou odebrány všechny klíče od společného obydlí, které drží, a popřípadě se mu zakáže setkávat se či jinak kontaktovat označenou osobu. Jak již bylo uvedeno výše, je mu umožněno si odnést osobní věci, věci sloužící k výkonu povolání nebo podnikání apod. Pokud není povinný výkonu rozhodnutí přítomen, poskytne se mu tato možnost dodatečně.

V případě předběžného opatření není zcela jasné, jakému řízení ve věci samé

předchází. Zákon to na žádném místě nestanovuje a činnost soudů v tomto případě není příliš konstantní (např. žaloba o rozvod manželství). Podle mého názoru je třeba tento pojem v případech domácí násilí vykládat co neširěji v zájmu ohrožené osoby a za navazující řízení ve věci samé by se tak mělo považovat řízení o rozvodu manželství, výchově nezletilého, vypořádání společného jmění manželů a podílového spoluvlastnictví.

Předběžné opatření ve věci ochrany před domácím násilím patří mezi nejvýznamnější prostředky ochrany ohrožené osoby. Podle mého názoru poskytuje, na rozdíl od policejního vykázání, oběti dostatek času na přípravu a podniknutí dalších právních kroků k cestě za životem bez násilí.

13 Prevence

13.1 Prevence obecně

Prevenčí se zabývá preventivní politika, která je vedle trestní politiky, jenž má samozřejmě také určitou preventivní funkci, subsystémem kriminální politiky⁶³ (krim.str.183). Jejím cílem je, jak už sám název napovídá, předcházení trestné činnosti. „*Subsystém preventivní politiky náleží v ofenzivních a aktivních strategiích orientovaných do budoucnosti*“⁶⁴

Prevence hraje v kriminální politice velmi významnou roli, neboť je lepší kriminalitě předcházet, než čelit jejím důsledkům. Preventivní přístup je nanejvýš žádoucí, protože umožňuje předcházet některým újmám a škodám způsobovaným obětím, odrazuje potencionální pachatele nebo přispívá k převýchově pachatelů a v neposlední řadě je ekonomicky výhodnější. Ostatně známé rčení praví: „*Lepší gram prevence, než kilogram léčby.*“

Existuje několik kritérií, podle kterých můžeme prevenci členit. Na tomto místě zmíním pouze dvě základní. Prvním je členění na prevenci primární, sekundární a terciální. Druhým se dělí na sociální, situační a viktimologickou prevenci. Situační prevencí se dále nebudu zabývat, neboť je podle mého názoru ze své podstaty v prevenci domácího násilí prakticky nepoužitelná.

Pokud jde o domácí násilí, lze konstatovat, že se jedná o trestnou činnost velice specifickou, na což nepochybně musí reagovat preventivní politika. Specifika spočívají zejména ve vztahu pachatele a poškozeného, v neveřejnosti a dlouhodobosti. Jedním ze základních problémů prevence domácího násilí je jeho samotná detekce. „*Proto je tolik důležité jasně a srozumitelně popsat problematiku domácího násilí (co nebo kdo je „nepřítel“ a jak se projevuje), seznámit s ní co možná nejširší veřejnost (jak se „to“ pozná) a zvýšit citlivost společnosti vůči tomuto jevu (toto je domácí násilí a nemělo by to být tolerováno, protože to není „v pořádku“).*“⁶⁵

13.2 Primární prevence

Primární prevence je určena pro co možná nejširší počet osob v dané lokalitě a je zaměřena na eliminaci kriminogenních faktorů. Lokalitou může být celý stát, anebo může být vymezena úžeji například jako kraj, město, popř. městská část. Může se také zaměřovat podle účelu pouze na určitou skupinu obyvatelstva, jako jsou nezaměstnaní, sociálně nepřizpůsobiví občané, ženy, děti apod. „*Primární prevence působí plošně v tom smyslu, že působí na každého, aniž by brala v úvahu stupeň jeho kriminálního ohrožení nebo kriminální riziko.*“⁶⁶

Funkcí primární prevence je snížení počtu nových případů. Aby byla prevence

⁶³ Novotný, O., Zapletal, J., a kol. Kriminologie. 3. vyd. Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2008, s. 183

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Ševčík, D., Špatenková, N., a kol., Domácí násilí: Kontext, dynamika a intervence, 1. vydání, Praha : Portál, 2011, s. 151

⁶⁶ Novotný, O., Zapletal, J., a kol. Kriminologie. 3. vyd. Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2008, s. 200

skutečně účinná, je nezbytné se zaměřit i na příčiny trestné činnosti. V rámci domácího násilí je tato otázka poměrně složitá, neboť relevantních příčin může být celá řada (tradiční rozdělení rolí muže a ženy v rodině, příčiny psychologického rázu, k násilí tolerantní společnost apod.).

V rámci primární prevence domácího násilí se jeví jako vůbec nejdůležitější „*pečlivý a uvážlivý výběr životního partnera.*“⁶⁷ Pachatelé domácího násilí totiž často vykazují určité znaky, které jsou zřetelné ještě před vypuknutím samotného násilí. Mezi tyto znaky patří například nízké sebevědomí, chorobná žárlivost, zvládání stresových situací pomocí alkoholu, víra v tradiční a patriarchální rodinu apod. Nelze ovšem generalizovat a tvrdit, že všechny osoby, které vykazují tyto znaky, jsou potencionálními pachateli domácího násilí. Naopak pozitivními předpoklady partnerů pro harmonický vztah jsou dobré vztahy v původní tzv. orientační rodině, přiměřená sebeúcta a sebedůvěra, respektování rovnosti pohlaví apod.

Obecně se jako vhodná opatření primární prevence považuje zvyšování celkového blahobytu obyvatelstva, snižování nezaměstnanosti, situační prevence jako taková. Tato opatření ovšem v boji proti domácímu násilí nejsou příliš účinná. Nezaměstnanost, chudoba, alkoholismus apod. mohou působit jako jakési katalyzátory násilí, ale nejedná se o příčiny domácího násilí. Výzkumy ukazují, že domácí násilí se týká všech společenských vrstev a osob jakéhokoli společenského postavení. Jako neúčinnější se tedy v těchto případech jeví informovanost veřejnosti a osvěta.

13.3 Sekundární prevence

Sekundární prevence působí v době, kdy již vyvstává určité podezření, že domácím násilím jsou určité osoby ohroženy. Je zaměřena na rizikové skupiny obyvatelstva a potencionální pachatele trestných činů. Pokud jde o domácí násilí, je velice obtížné sekundární prevenci realizovat, neboť pachatel, pokud se nejedná o osobu projevující svou násilnou povahu i veřejně, se často nejeví jako násilná osoba, tedy jako potencionální pachatel. Jednou z hlavních podmínek pro realizaci sekundární prevence je tak včasná detekce domácího násilí, která je velice obtížná, avšak klíčová pro pomoc oběti. K identifikaci domácího násilí a vyhodnocování potencionálního rizika slouží policistům a pracovníkům intervenčních center metoda SARA DN. Výhradním distributorem této metody pro Českou republiku je Bílý kruh bezpečí, o.s., jemuž bylo uděleno povolení jejími autory. Po identifikace problému je nutné přistoupit neprodleně k intervenci, tak aby následky domácího násilí pro ohroženou osobu byly co nejmenší. Podle studie Newyorského programu pro týrané ženy 47% domácím násilím ohrožených, které násilné incidenty nahlásily policii, nebyly již dále fyzicky týrány.⁶⁸ Někteří pachatelé dokonce upustili od všech forem násilí navždy, aniž by proti nim oběť podnikala jakékoli další právní kroky. Lze tedy považovat za statisticky prokázané, že

⁶⁷ Ševčík, D., Špatenková, N., a kol., Domácí násilí: Kontext, dynamika a intervence, 1. vydání, Praha : Portál, 2011, s. 152

⁶⁸ Ševčík, D., Špatenková, N., a kol., Domácí násilí: Kontext, dynamika a intervence, 1. vydání, Praha : Portál, 2011, s. 152

na určitou část pachatelů, má intervence ze strany státních orgánů značný vliv a od týrání na dlouhou dobu nebo dokonce na vždy upustí. Toto období „klidu“, které může nastat po intervenci, je ze strany oběti vhodné k řešení tohoto problému například opuštěním společné domácnosti a vyřešením bytové situace, popřípadě urovnáním partnerských nebo rodinných vztahů například formou terapie nebo jiných metod.

Sekundární prevenci zajišťuje policie, pracovníci intervenčních a krizových center, pracovníci zdravotnických zařízení, popřípadě jiní profesionálové v rámci mezioborové spolupráce. Forem sekundární prevence je několik. Jednou z nejdůležitějších je krizová intervence, která se skládá z neodkladných krizových opatření, jejichž účelem je především zajištění bezpečí, možnosti ubytování apod. Další je poradenská činnost poskytovaná obětem. Patří sem zejména právní poradenství, psychologická pomoc a další činnost pomáhající oběti se v nastalé situaci zorientovat. Mezi formy sekundární prevence lze zařadit i nejrozličnější terapeutické a výchovné programy, jejichž cílem je změna chování a uvažování jak osoby ohrožené, tak osoby násilné. V neposlední řadě je zde i možnosti doprovodu ohrožené osoby (na policii, do intervenčních center, k soudu) v případě, že se obává o svou bezpečnost.

Sekundární prevence je v případech domácího násilí velice významná. Jako nejdůležitější se jeví včasná identifikace, následná intervence a pomoc oběti. Pokud se k její realizaci přistoupí již v počátku násilného vztahu, je zde i určitá šance na jeho nápravu, což se oběti, která má k pachateli většinou velmi blízký citový vztah, jeví jako ideální řešení. Je však potřeba vzít v úvahu možnost nápravy násilné osoby a bezpečnost oběti.

13.4 Terciální prevence

Terciální prevence nastupuje až v případech, kdy trestný čin byl již spáchán, přičemž její hlavní funkcí je zmírňování či odstraňování negativních následků trestné činnosti a resocializace oběti i pachatele. „*Je zaměřena hlavně na předcházení kriminální recidivě u pachatele a viktimologické recidivě u oběti.*“⁶⁹ „*Zahrnuje reintegraci, sociální rehabilitaci (u dětí i pedagogickou rehabilitaci), reedukaci, resocializační činnosti a opatření sociální: komplexní péči o osoby zasažené domácím násilím včetně ubytování, sociálních služeb, sociálních dávek apod.*“⁷⁰

Předcházení kriminální recidivě spočívá v zabránění pachateli v opakování páchaní trestné činnosti. Jako nejvhodnější v tomto smyslu se v současné době jeví resocializační, reedukační a antiagresivní programy pro násilné osoby. Tyto skupinové programy jsou většinou koncipované „*jako třídímenzionální, to znamená, že postihuje kognitivní, emocionální i behaviorální úroveň. U pachatelů je zásadní přijetí odpovědnosti za své jednání a uvědomění si jeho následků. Až poté je teprve možno přistoupit k těmto programům. Podle Edelsona a Bryggera reedukační a resocializační*

⁶⁹ Novotný, O., Zapletal, J., a kol. Kriminologie. 3. vyd. Praha : ASPI – Wolters Kluwer, 2008, s. 202

⁷⁰ Ševčík, D., Špatenková, N., a kol., Domácí násilí: Kontext, dynamika a intervence, 1. vydání, Praha : Portál, 2011, s. 152

programy vykazují dobré výsledky. ⁷¹

Do terciální prevence lze zařadit i prevenci viktimologickou, pokud jde o prevenci zaměřenou na oběť. Jejím úkolem je chránit oběť před další viktimizací, zejména před viktimizací sekundární. Sekundární viktimizací se rozumí další zraňování oběti trestného činu především ze strany okolí, oficiálních institucí, médií apod. Je proto nezbytné, aby osoby, které přicházejí s ohroženou osobou do styku, pochopily samotnou podstatu domácího násilí a jednaly s ohroženou osobou citlivě. Pro tento účel jsou přijímány např. profesionální kodexy, doporučení, postupy apod.

⁷¹ Ševčík, D., Špatenková, N., a kol., Domácí násilí: Kontext, dynamika a intervence, 1. vydání, Praha : Portál, 2011, s. 154

Závěr

Ve své práci popisují domácí násilí jak z pohledu trestněprávního, tak z pohledu kriminologického. Jedná se totiž o velice komplexní jev, k jehož úplnému pochopení je nutný interdisciplinární přístup. Jeho příčinami, dynamikou a následky je nutné se zabývat zejména v rámci kriminologie a jí přidružených vědách. Z pohledu kriminologie je domácí násilí popsáno v první části práce.

Ačkoli je domácí násilí jev, který provází společnost od nepaměti, doposud pro něj neexistuje žádná jednotná definice. Vyskytuje se ve všech společenských vrstvách bez ohledu na pohlaví, vzdělání, věk či finanční situaci. Existuje ve všech kulturách, aniž by záleželo na náboženství nebo na kulturních tradicích. Lze konstatovat, že domácí násilí je fenomén imanentní lidské společnosti. Domácí násilí se ve společnosti vyskytuje v relativně vysoké míře. Podle některých autorů se jedná dokonce o nejčastější formu násilí, což je velice alarmující, neboť to vypovídá o tom, jak hluboce je tento jev ve společnosti zakořeněn. Dlouhou dobu byl tento problém vnímán jako čistě soukromá záležitost, kde zásah státu není přípustný. Naštěstí se tato situace mění a značná část veřejnosti domácí násilí považuje za jev zcela neakceptovatelný, pro který není v moderní společnosti místo.

V druhé části své práce jsem se věnoval právním aspektům problematiky. V úvodu je popsán vývoj soukromoprávní i veřejnoprávní úpravy. Dále je rozebrána současná právní úprava a občanskoprávní, správněprávní a trestněprávní instituty související s touto problematikou. Nový občanský zákoník přinesl určité pozitivní změny, konečně je úprava domácího násilí obsažena v soukromoprávním předpisu práva hmotného, kde až doposud absentovala. Úprava ovšem není samozřejmě dokonalá. Domácí násilí by podle všeobecně přijímaného názoru mělo být zohledněno na více místech.

Většina druhé části je pak věnována právu trestnímu, kde je problematika domácího násilí podrobně popsána. Stát se však nesmí omezovat pouze na kriminalizaci domácího násilí, ale zapracovat zejména na pomoci obětem a prevenci, kam je nutné zahrnout i práci s násilnými osobami. Jde o to chápat domácí násilí v jeho zákonitostech a pochopit ho jako celek. Jakýkoliv kontakt s obětí by měl být velmi citlivý. Často se její chování neznalé osobě jeví jako iracionální a její popis celé situace tím pádem jako nevěrohodný. Je nutné pochopit, že chování oběti je jakási naučená obrana, která vychází ze vzorců chování pachatele. Zejména velice podrobné proškolení policistů a pracovníků pomáhajících institucí je podmínkou pro efektivní pomoc oběti a řešení nastalé situace.

V poslední části práce se věnuji prevenci domácího násilí. Co se týče prevence, je zapotřebí se zaměřit na co nejširší okruh adresátů. Velice vhodné jsou například televizní spoty, které se po zkušenosti ze zahraničí ukázaly jako velmi efektivní. Je nutné, aby veřejnost pochopila dynamiku a samotnou podstatu domácího násilí, protože to je základním předpokladem k včasné identifikaci tohoto problému. Přístup veřejnosti je velice důležitý. Významná je i sociální kontrola nejbližšího okolí, kterou lze posílit především osvětou. Společnost musí dát jasně najevo, že domácí násilí je nepřijatelné

tím, že každé podezření bude policii oznámeno a řádně prověřeno.

Dále je nutné vyvinout propracovaný systém programů pro násilné osoby. Toto je oblast, kde Česká republika poněkud zaostává. Nejvhodnější by bylo tyto programy zařadit do systému alternativních trestů, ovšem je důležité mít na paměti, že tyto terapeutické programy nejsou pro všechny násilné osoby vhodné. V tomto smyslu můžeme čerpat inspiraci ze zahraničí, kde zmíněné programy jsou již etablované a vykazují dobré výsledky. Připomeňme, že ani oběť si v drtivé většinou nepřeje trest pro pachatele, ale změnu jeho chování, aby s ním mohla vést „normální“ partnerský nebo rodinný život.

Rodina je základ společnosti. Měla by být pro každého základem a místem pohody, domovem, kam se vždy rád vrací, jakýmsi útočištěm, kde najdeme bezpečí, solidaritu a pochopení. Vztahy mezi jejími členy by měly být harmonické, stabilní a v neposlední řadě rovné. Pro někoho je toto samozřejmostí, pro někoho jakýmsi ideálem, kam se snaží posunout, ale bohužel pro oběti domácího násilí je toto pouhou utopií, která s jejich reálným životem nemá nic společného. V jejich očích je domov místem izolace ovládaným strachem, násilím a terorem autoritativní moci. To bohužel platí i pro nezletilé děti. Podle některých odhadů je domácím násilím postížena každá pátá rodina v České republice. Podle četnosti výskytu domácího násilí lze tedy soudit, že ačkoliv byl stát v řešení této problematiky v posledních letech relativně aktivní, situace je stále velice špatná. I nadále je nutné právní úpravu zlepšovat a doladit. Pro zdokonalení ochrany proti domácímu násilí je zapotřebí, zejména díky jeho komplexnosti, zlepšit mezioborovou spolupráci a komunikaci mezi zainteresovanými institucemi.

Podle mého názoru je velice složité, ne-li nemožné, domácí násilí, kvůli jeho neveřejnému charakteru, vztahu mezi jeho aktéry apod. vymýtit nebo dostatečně potlačit. Proto se domnívám, že by bylo nejúčelnější se do budoucna zaměřit především na včasnou detekci domácího násilí, rychlou a účinnou intervenci a všestrannou pomoc oběti.

Seznam použité literatury

Odborná literatura

CÍSAŘOVÁ, D. a kol. *Trestní právo procesní*. 1. vydání. Praha: ASPI - Wolters Kluwer, 2008. ISBN 978-80-7357-348-5.

CONWAY, H. L. *Domácí násilí: příručka pro současné i potenciální oběti se zákonem č.135/2006 Sb. platným od 1. ledna 2007*. 1. vydání. Praha: Albatros, 2007. ISBN 978-80-00-01550-7.

ČÍRTKOVÁ, L. *Moderní psychologie pro právníky. Domácí násilí, stalking, predikce násilí*. Praha: Grada, 2008. ISBN 978-80-247-2207-8.

ČÍRTKOVÁ, L. *Forenzní psychologie*. 3. vydání. Plzeň: Aleš Čeněk, 2004. ISBN 80-86473-86-4.

ČÍRTKOVÁ, L. *Policejní psychologie*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2006. ISBN 80-86898-73-3.

Domácí násilí: Přístup k řešení problému ve vybraných evropských zemích. Studie Bílého kruhu bezpečí, 2002. ISBN 80-86284-19-0.

DUNOVSKÝ, J.; DYTRYCH, Z.; MATĚJEČEK, Z. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*. Praha: Avicenum, Grada, 1995. ISBN 80-7169-254-9.

HANUŠOVÁ, J. *Násilí na dětech- syndrom CAN*. Vzdělávací institut ochrany dětí: Praha, 2006. ISBN:80-86991-78-4.

JELÍNEK a kol. *Trestní právo hmotné*. 2. vydání. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-49-3.

JELÍNEK a kol. *Trestní právo procesní*. 1. vydání podle novelizované právní úpravy účinné od 1. 1. 2010. Praha: Leges, 2010. ISBN 978-80-87212-30-1.

JELÍNEK, J. a kol. *Trestní zákoník a trestní řád s poznámkami a judikaturou*, 1. vydání podle stavu k 1. 1. 2010. Praha: Leges, 2009. ISBN 978-80-87212-22-6.

KRÁLÍČKOVÁ, Z.; ŽATECKÁ, E.; DÁVID, R.; KORNEL, M. *Právo proti domácímu násilí*. Skripta. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2011. ISBN 978-80-7400-381-3.

MARVÁNOVÁ – VARGOVÁ, B.; POKORNÁ, D.; TOUFAROVÁ, M. *Partnerské násilí*. Praha: Linde, 2008. ISBN 978-80-86131-76-4

NOVOTNÝ, O.; ZAPLETAL, J. a kol. *Kriminologie*. 3. přepracované vydání. Praha: ASPI Publishing, 2008. ISBN 80-7357-026-2.

ŠEVČÍK, D.; ŠPATENKOVÁ, N. a kol. *Domácí násilí: Kontext, dynamika a intervence*. 1. vydání. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-690-2.

VANÍČKOVÁ, E., PROVAZNÍK, K., HADJ-MOUSSOVÁ, Z., SPILKOVÁ, J., *Sexuální násilí na dětech*, 1.vyd., Praha: Portál, 1999, ISBN 80-7178-286-6.

VOŇKOVÁ, J.; SPOUSTOVÁ, I. *Domácí násilí v českém právu z pohledu žen*. 2. přepracované vydání. Praha: profFem, 2008. ISBN 978-80-903626-7-3.

VÝROST, J.; SLAMĚNÍK, I. *Sociální psychologie*. 2. vydání. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-1428-8.

WINTEROVÁ A. a kol. *Civilní právo procesní*. 5. aktualizované vydání. Praha: Linde, 2008. ISBN 978-80-7201-726-3.

Odborné články

ČÍRTKOVÁ, L. *Domácí násilí ve faktech a teoriích. Gender, rovné příležitosti, výzkum*. č. 1. Praha: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2002. ISSN 1213-0028.

ČÍRTKOVÁ, L. *Jak se vyznat v domácím násilí?*. *Právo a rodina*. 2011. roč. 13, č. 7. ISSN 1212-866X.

ČÍRTKOVÁ, L. *Psychologie dnes: Oběti domácího násilí*. Praha: Portál, 2001. ISSN 1211-5886.

ČUHELOVÁ, K. *Jak se rychle zorientovat v nové právní úpravě domácího násilí*. *Rekodifikace & praxe*. 2013, roč. 1, č. 4. ISSN 1805-6822.

ČUHELOVÁ, K. *Předběžné opatření ve věcech domácího násilí*. *Právní rádce*. 2009, roč. 17, č. 1. ISSN 1210-4817

DOSTALÍK, P.; ČUHELOVÁ, K. *Postavení muže a ženy, instituty ochrany před domácím násilím v římském právu a dnes*. *Právní fórum*. 2012, roč. 9, č. 3. ISSN 1214-7966.

HERICH, L. *K některým ustanovením zákona o obětech trestných činů*. *Trestní právo*. Praha: Wolters Kluwer. č.2. 2014. ISSN 1211-2860.

JELÍNEK, J. *K trestněprávnímu postihu domácího násilí*. *Kriminalistika*. č.4. 2005. ISSN 1210-9150.

KRÁLÍČKOVÁ, Z. *Dítě ohrožené CAN a domácím násilím*, *Právní rozhledy* 11/2011. ISSN 1210-6410.

MARTINKOVÁ, M.; Macháčková, R. *Vybrané kriminologické a právní aspekty domácího násilí*. 1. vyd., Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2008. ISBN 80-86008-98-3.

VÁLKOVÁ, H.; GŘIVNA, T. *Nový zákon o obětech trestných činů a jeho význam pro aplikační praxi*. Trestněprávní revue č. 4, 2013, roč. 12. ISSN 1213-5313.

Internetové zdroje

www.acorus.cz

www.bkb.cz

www.domacinasili.cz

www.domesticviolence.nsw.gov.au

www.donalinka.cz

endviolence.un.org/

www.ic-brno.cz

www.justice.cz

www.justice.gov

www.muziprotinasili.cz

www.mvcr.cz

www.ncdv.org.uk

www.ospod.cz

www.policie.cz

www.profem.cz

www.rosa-os.cz

www.stem.cz

www.stopnasili.cz

www.who.int

www.womensaid.org.uk/

Soudní rozhodnutí

Rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích sp. zn. 3 To 364/2000

Rozsudek Nejvyššího správního soudu ze dne 5. 12. 2013, sp. zn. 9 Aps 11/2013

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 14.9.2005, sp. zn. 3 Tdo 1160/2005

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 21.9.2006, sp. zn. 6 tdo 788/2006

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 6.2.2008, sp. zn. 8 Tdo 105/2008

Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 2.5.2012, sp. zn. 9 Tdo 152/2012

Právní předpisy

z. č. 140/1961 Sb., trestní zákon

z. č. 141/1961 Sb., trestní řád

z. č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád

z. č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím

z.č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky

z.č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

z.č. 208/2006 Sb., o sociálních službách

z.č. 89/2012 Sb., občanský zákoník

z.č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních

z.č. 209/1997 Sb., o peněžní pomoci obětem trestných činů

z.č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů

z.č. 273/2008 Sb. o Policii ČR

z.č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

Ostatní dokumenty

Důvodová zpráva k zákonu č. 135/2006 Sb.

Důvodová zpráva k 45/2013 Sb.

Summary

The topic of the submitted diploma thesis is “Domestic violence and its prevention“. Domestic violence is a societal problem accompanying the society since time immemorial. For a long time this phenomenon has been understood by society only as a private matter and government should intervene only in extreme cases. This state has been changing for the last two decades. Both professional and general public has begun to accept the opinion that domestic violence is a public issue that requires a state intervention. Domestic violence must be perceived interdisciplinary because it is a very complex problem.

In the introductory part there is presented a definition of domestic violence and some other terms related to it.

The following criminological part describes domestic violence itself, its dynamics, principles and specifics that make it different from other forms of violence. In this chapter, various aspects of this phenomenon are analysed, such as private nature, repetition and longevity, clearly defined constant roles, etc. Further, domestic violence is divided according to its types and forms that are specified in details. The last section of the criminology part looks at the topic from the perspective of victimology which studies victims of a crime. The aim of this section is to divide and describe domestic violence and its particular specifics in relations to the victims. It can thus be divided into partner violence, violence against seniors and violence against children.

The following chapters are dedicated to the legal aspects of domestic violence. Firstly, evolution and history of legal regulations is described; it shows that efforts to change the status of domestic violence were relatively successful. Secondly, current legislation and legal institutes related to the topic, especially criminal law, civil law and administrative law, are analysed.

The last chapter introduces prevention of domestic violence, which is comparatively ignored in our country and appears to be insufficient, and compares our prevention of domestic violence with other states. Lastly, in the conclusion the whole thesis is summarized and situation in the Czech Republic is assessed.

Resumé

Tématem předkládané diplomové práce je „Domácí násilí a jeho prevence“. Domácí násilí je celospolečenský problém provázející společnost odedávna. Dlouhou dobu byl tento jev chápán společností jako ryze soukromá záležitost, kterou by stát měl řešit pouze v extrémních případech. Tento stav se začal měnit v posledních dvou dekádách. Jak odborná, tak i laická veřejnost začala postupně přijímat názor, že domácí násilí je problém veřejný, kde ingerence státu je nutná. K domácímu násilí je nutno přistupovat interdisciplinárně, jelikož se jedná o velice komplexní problematiku.

V úvodní části jsou předkládány definice domácího násilí a dalších pojmů s ním souvisejících.

Následující kriminologická část je věnována popisu domácího násilí jako takového, jeho dynamiky, zákonitostí a specifik, které jej odlišují od ostatních forem násilí. Jsou zde rozebrány jednotlivé aspekty tohoto jevu, jako je neveřejnost, opakování a dlouhodobost, jasné a neměnné vymezení rolí apod. Dále je domácí násilí rozděleno podle jeho druhů a forem, které jsou blíže charakterizovány. Poslední pasáž kriminologické části nahlíží na téma z pohledu viktimologie, která se zabývá oběťmi trestných činů. Cílem této části je rozdělit a popsat domácí násilí a jeho jednotlivá specifika v závislosti na oběti. Lze jej tak dělit na násilí partnerské, násilí na seniorech a násilí páchané na dětech.

Další kapitoly jsou věnovány právním aspektům domácího násilí. Nejdříve je popsán vývoj právní úpravy, který dokazuje, že této problematice bylo v posledních letech věnováno relativně hodně úsilí, které přineslo vcelku dobré výsledky. Následně je rozebrána aktuální právní úprava a právní instituty vztahující se k tématu, především právo trestní, občanské a správní.

Cílem poslední kapitoly bylo přiblížit problematiku prevence, která je u nás opomíjena a jeví se jako nedostačující, a porovnat domácí stav se zahraničím. V závěru je shrnut obsah práce a zhodnocena situace v České republice.

Název v anglickém jazyce

Domestic violence and its prevention

Klíčová slova

Domácí násilí

Prevence

Oběť

Key words

Domestic violence

Prevention

Victim